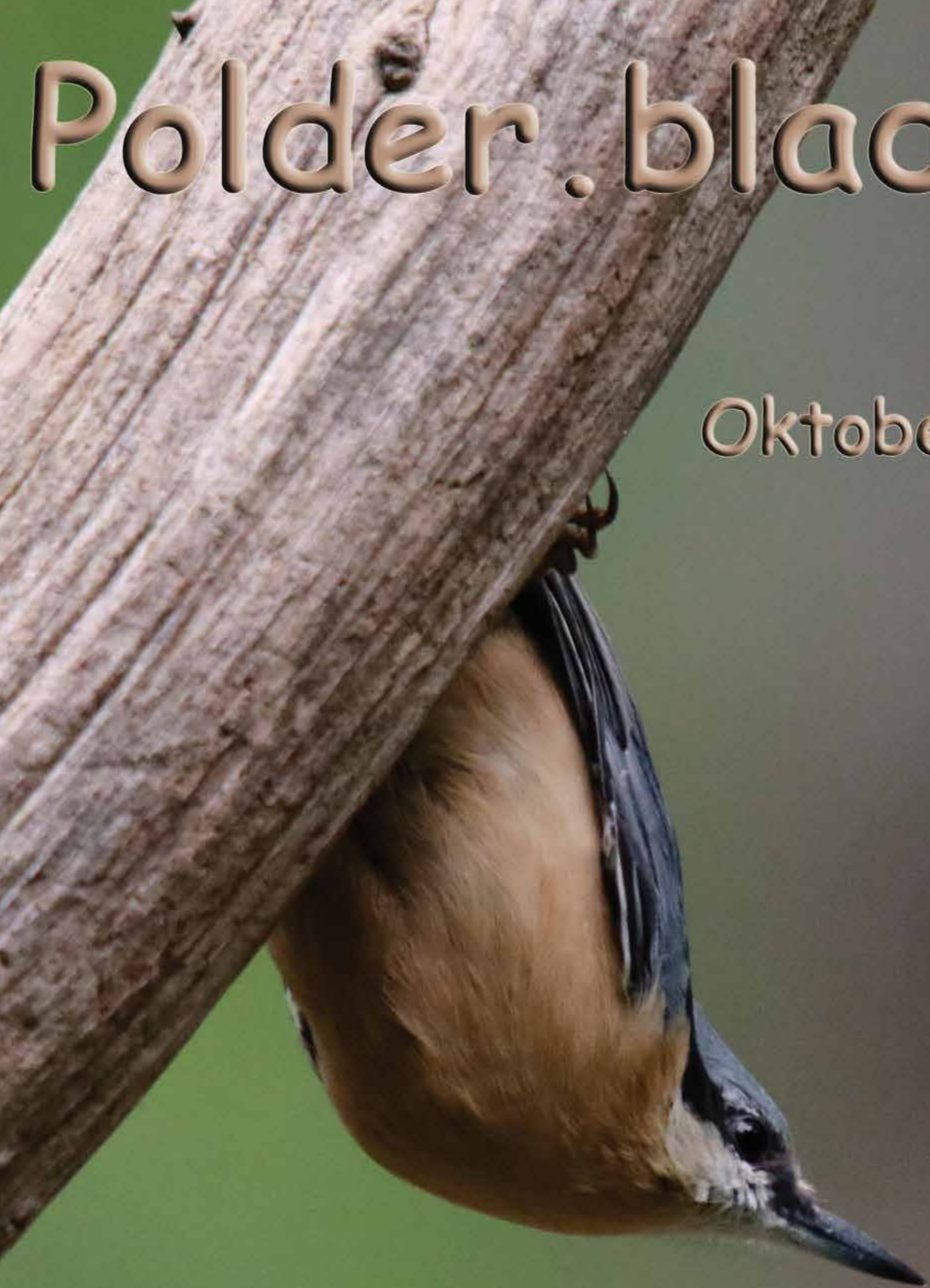

Polder.blad

Oktober 2017

natuurpunt

Hobokense Polder

Belvédère in Park Sorghvliedt

Het was weer een pracht van een zomer.
Ik hoop dat jullie ook hebben genoten van een ontspannende vakantie.

In Hoboken werd die zomer afgesloten met de inhuldiging van een geres-
taureerd stukje geschiedenis: de Belvédère (bello: mooi; vedere: zien).
Dit unieke paviljoentje (1815-1830) was bedoeld om van het mooi uitzicht
te genieten.

Juist voor dit Polder.blad naar de drukker werd gebracht, werden er
aan het Fort 8 en het station Hoboken Polder de eerste twee wandel- en
fietsborden geplaatst.

Naast het park Sorghvliedt liggen de Tarzanboskes, waar we al flink op-
schieten met het herstel van dit mooi stukje bos en dat prachtig aansluit
aan Fort 8.

Een beetje verder hebben we dan de Hollebeekvallei, waarvoor we een
bouwvergunning gekregen hebben voor 2 hotels: bijenhotels (uiteraard
geen vergunning nodig).

In de Hobokense Polder tenslotte werd er veel gemaaid zodat o.a. de wan-
delpaden goed open bleven voor de genietters van groen en rust. Het zal de
regelmatige bezoeker reeds opgevallen zijn dat de waterstand zeer laag
is door de droogte van de afgelopen maanden. Het water staat zelfs zo
laag dat er enkele plassen droog beginnen vallen. Dit tot groot jolijt van
de reigerachtigen die het nu wel makkelijk hebben om een visje mee te
pakken. Als je een beetje geluk hebt, zie je ze allemaal op 1 rij: grote en
kleine zilverreiger, lepelaar, blauwe reiger en ja zelfs een purperreiger.
Naast die grote vogels, kan je dezer dagen echter ook prachtig oranje-
blauw gekleurde kleine vogeltjes waarnemen: de ijsvogel. Ze hebben zich
al heel goed laten fotograferen.

Nu de zomervakantie achter de rug is, staan er weer heel wat activiteiten
op ons najaarsprogramma zoals je kan lezen in dit nieuwe Polder.blad.

We **wandelen** in oktober in onze eigen Polder om het verborgen leven van
de bomen te ontdekken en in november wandelen gezinnen met kinderen
tijdens de lichtjesticht in het donkere bos.

We gaan ook op uitstap naar het Heidebos of met Ardea mee op één van
hun talrijke vogeltochten ... Of dichterbij huis: een wandeling in Fort 8,
met aandacht voor de natuur en de geschiedenis van het gebied.

Er wordt elke woensdag en 1 x per maand in het weekend **natuurbeheer**
gedaan in de Polder: een speciale oproep doen we voor de Dag van de Na-
tuur op zaterdag 18 november. Als dank voor jouw inzet verwennen we je
met een heerlijke gratis picknick.

En op vlak van **studie** staan we ook niet stil: onze camera's doen hun
werk en de verkregen gegevens worden schitterend verwerkt door Bert
Mertens. Ardea start weer aan de herfsttrektellingen en volgt ook het
gedrag van de halsbandparkieten en de waterpiepers in onze afdeling op.

En ook het vele **werk achter de schermen** mag niet vergeten worden: be-
heerplannen, beleidsopvolging, website en flietsen, verslagen van de Goud-
klompjes, ... de zomer is voorbij ... duidelijk weer "**Alle hens aan dek**"!

Veel leesplezier en tot op één van de volgende activiteiten!
Danny

Inhoudstafel

Editoriaal	2
Kalender	3
Inbo-Watervogeltellingen	10
Behaag natuurlijk 2017	11
Natuurpuntlabel	11
Beestig 2017	12
Onze sponsors	12
Wat gebeurt er in de Polder	13
Vogelwaarnemingen	15
Geen kluuten te zien	19
Slechtvalken op 't Kiel	21
Onze zoogdieren: de vos (1)	22
Mclarsj: 10 jaar	28
Elephant Haven	28
Te koop !	29
Colofon	30
Impressie van de Hob. Polder	31
Activiteitenkalender	32

Met dank aan de fotografen.

Voorkaft: Boomklever

Foto: Danielle Van Nieuwenhuysse

Achterkaft: Riet in de herfst

Foto: Luk Smets

Zaterdag 30 september t.e.m. zondag 29 oktober vanaf ca 8 u 's morgens
12e Herfsttrektellingen Hobokense Polder - Vogelwerkgroep ARDEA
Coördinatie: Luc Van Schoor 0494/33 63 09 - Walter De Weger 0495/23 77 10 -
Maarten Mortier 0496/83 98 44

Wat in de herfst van 2006 begon als een eerste 'proef'trektelling langs de Hobokense Polder is mettertijd een verankerde telpost geworden. De eerste jaren als een losstaande Natuurpunt-activiteit van een groepje enthousiaste trektellers onder impuls van Luc Van Schoor, sinds 2013 als vaste trektelpost van Vogelwerkgroep ARDEA. De telpost Hobokense Polder is één van de actiefste in de rij van een vijftigtal telposten die in Vlaanderen worden aangestuurd door Natuurpunt Studie.

Ook tijdens deze herfst zijn we weer present bij de twee zitbanken op de Scheldedijk.

Vanaf 's morgens vroeg tot 's middags worden alle overvliegende vogels genoteerd. En dat kan op sommige dagen spectaculair zijn met duizenden vinken, leeuweriken, piepers ... en af en toe wat 'speciallekes'.

We vragen vooral wat **extra hulp** op de internationale trekteldagen, **de Eurobirdwatch op zaterdag 7 oktober en op zondag 15 oktober**, waarop verspreid over ruim 30 landen in Europa en Centraal-Azië wordt geteld.

Van harte welkom op onze activiteiten !

Honden kunnen in ons natuurgebied Hobokense Polder mee aan de leiband, maar kunnen niet mee bij andere activiteiten.

Kostendelend vervoer (7 eurocent/km wordt op de afspraakplaats georganiseerd)

Kindvriendelijke tocht

Voor deze activiteiten dient ingeschreven te worden

Ingeval er op sommige dagen in september, bij gunstige trekomstandigheden, wordt geteld, zal dit worden aangekondigd via de ARDEA blog: ardea.hobokensepolder.be
Categorie Trektellen

In principe wordt er dagelijks geteld van 8 u tot 12 u naargelang de weers- en trekomstandigheden.

Geef gerust een seintje aan Luc, Walter of Maarten als je wil deelnemen, ook als je twijfelt of de trektelling doorgaat bij minder gunstig weer.

Op de ARDEA-blog wordt regelmatig nieuws gepost en op de website www.hobokensepolder.be/trektellen kan je dagelijks de telresultaten volgen. Alle vogelliefhebbers, -sters, van leek tot kenner, zijn zeer welkom. Ook als je nog niet veel van vogels en hun geluiden kent, kan dit iets voor jou zijn !

Graag tot kijk op de Scheldedijk !

Vogels observeren en tellen - Tekening: Herbert Vandeloo

Praktisch:

- Plaats: Scheldedijk Hobokense Polder bij de twee zitbanken
- Op 5 min. wandelen vanaf Petroleumkaai (parking) of 10 min. vanaf de trappen einde Scheldelei-Polderstad/Hoboken
- Fietsen kan vlot tot op de telpost
- Meebrengen: verrekijker, telescoop, vogelgids, fototoestel, (warme) drank.

Zondag 1 oktober vanaf 15 u
ARDEA's herfstmeeting 2017
Samen genieten van al het regionale vogelnieuws en een lekkere hap

Leiding: Luc Van Schoor, Walter De Weger, Kathy De Lange, Guy Borremans, Joris Van Reusel: 0486/83 62 34

Inschrijvingen voor de herfstmeeting liepen tot 24 september. Informeer even bij de leiding of er nog plaats is.

Zondag 8 oktober om 6 u

ARDEA'S zeevogelsafari

Met de Andromeda op Jan-Van-Genten-trip

Gids: Luc Van Schoor

Leiding: Joris Van Reusel 0486/83 62 34

SNEL INSCHRIJVEN !!!

Voor het eerst organiseert ARDEA een eigen zeevogelsafari. Daarvoor wordt de Andromeda, een voormalig vissersschip van de Zeeuwse rederij Hoogerwerf, voor een hele dag gecharterd. Alle vogel- en zeeliefhebbers mogen mee op deze uniek boottocht die zeker heel wat prachtige zeevogels van dichtbij in het vizier brengt.

Eind september, begin oktober is de beste tijd van het jaar om de zuidwaarts trekkende zeevogels uit het hoge noorden op de Noordzee waar te nemen. Vanaf kijkposten op de kust kan je met wat geluk al heel wat voorbijvliegende zeevogels zien, maar vaak is dat echter op grote afstand.

Met de boot varen we enkele kilometers uit de kust en komen zo terecht temidden van de fly ways. Zonder enige twijfel treffen we de heerlijk mooie Jan-van-Genten, en tal van meeuwensoorten. Maar ook de mythische jagers (meeuwachtigen met roverskuren), pijlstormvogels en zelfs alken en zeekoeten kunnen we midden op zee tegenkomen. Ook zeevreemde vogels, zoals bv. een velduil of sperwer, worden regelmatig gespot tijdens hun dwarse oversteek van het Kanaal. Tijdens de trektijd zijn verrassingen immers nooit uitgesloten. Onze ervaren vogelgidsen helpen iedereen om tijdens de boottocht zo veel mogelijk schitterende vogelwaarnemingen te doen, en natuurlijk is het ook een buitenkansje voor vogelfotografen!

Maar op zich is een dagje op zee, ver weg van de drukte aan land, een heerlijk ontspannende activiteit. Dus niet twifelen en grijp deze kans (we gaan dit niet elk jaar doen!). En o ja: voor hen die zeeziekte vrezen, daar bestaan eenvoudige preventieve middeltjes voor!

Op de boot is een warme kantine met dranken en gemengd sanitair beschikbaar, dus dames én heren kunnen gerust mee.

Praktisch:

De afvaart van de boot in Neeltje Jans (NL) is gepland om 7.15 uur, daarom **vertrekken we stipt om 6 uur** vanaf onze vaste vertrekplaats aan 't Spant te Wilrijk, Boomsesteenweg 335. We rijden dan samen (kostendelend aan 0,07 euro/km), en zijn daar ca. 18.30 uur terug. Zeker meebrengen: picknick, warme en waterdichte kledij, verrekijker, camera.

ARDEA mikt voor deze tocht op zo'n 40-tal deelnemers, en nodigt daarom iedereen uit de hele Antwerpse regio uit om mee te gaan. **Zo houden we de kost beperkt tot slechts 40 euro p.p.!** Kinderen tussen 6 en 11 jaar mogen mee aan halve prijs.

Jan-van-Gent - Foto: Marnix Lefranc

Inschrijven doe je best zo snel mogelijk (en zeker voor 1 oktober) door **storting van 40 euro p.p. (of 20 euro voor een kind) op rekening BE81 5230 8065 0424** van Natuurpunt Hobokense Polder met als referentie 'Zeevogelsafari' en het aantal personen + je email en je gsm.

Mail deze gegevens ook naar Joris - ardea@jupiter24.be. Alle deelnemers ontvangen ca. een week voor de tocht een gedetailleerde infobrief met meer praktische afspraken en tips.

(PS: De schipper van de rederij behoudt het recht om daags voordien de tocht op te schorten indien hij oordeelt dat het weer te riskant is. In dat geval wordt onmiddellijk een nieuwe datum geprikt.)

Zondag 8 oktober van 11 u tot 17 u

Infostand en workshops Vogelvoedertaarten maken in Zaal Zappa

Info: Ria Thys, 0476/33 79 36

Ter gelegenheid van de Werelddieëndag organiseert de Stad Antwerpen een evenement onder de naam "Beestig 2017".

Natuurpunt Hobokense Polder zal aanwezig zijn met een infostand en

verzorgt ook twee workshops Vogelvoedertaartjes maken in de namiddag. Veertig mensen kunnen gratis deelnemen.

Breng ons een bezoekje!
Meer info verder in Polder.blad.

Zaterdag 14 oktober om 10 u

Bodemsanering Blue Gate

Leiding: Wim Mertens – wim.a.mertens@proximus.be

In 2009 ijverde Natuurpunt Hobokense Polder voor meer groen op het toekomstige bedrijventerrein Blue Gate, het voormalige Petroleum-zuid. Deze slag haalden we niet thuis, het bleef bij de groene corridor van 15 ha die de Hobokense Polder zal verbinden met de groenzones langs de Ring.

Als gevolg van de destijds gelegde contacten werden we wel betrokken bij de verdere uitwerking van de plannen en hebben we inspraak gehad in voor ons belangrijke aspecten zoals de inrichting van de groene corridor, de fasering van de werken, de soortkeuze van de beplanting, de sanering van de Grote Leigracht e.d.m.

Dit jaar startte als één van de eerste

fases van de ontwikkeling van het bedrijventerrein de sanering van de zwaar verontreinigde bodem. Dit gebeurt allemaal ter plaatse. Hoe dit juist in zijn werk gaat gaan we op 14 oktober bekijken. De expert en projectleider bij DEC-DEME zal het ons van naaldje tot draadje uitleggen.

Praktisch:

Gids: Ederic Keirsebelik (DEC-DEME)

Plaats en tijd: zaterdag 14 oktober om 10 u bij de werfkeet Blue Gate aan de Naftaweg

Deelname: gratis

Petroleum Zuid - Foto: Thierry Hoornaert

Meebrengen: rubberlaarzen

Inschrijving verplicht:

wim.a.mertens@proximus.be, maximaal 30 deelnemers.

Donderdag 19 oktober om 20 u

Bewegingsvergadering

Zaal Moretus, Berkenrodelei Hoboken

Zaterdag 21 oktober om 13 u

Wandeling in het Heidebos in Moerbeke

Info: Jan Eulaers, jan.eulaers@icloud.com of 0495/52 77 31

Het Heidebos is sinds 1996 een erkend natuurgebied in het noorden van Oost-Vlaanderen, tussen Moerbeke en Wachtebeke. In 2001 werd het erkend als Europees Habitatrichtlijngebied wat zorgt voor een strenge wettelijke bescherming.

O.l.v. lokale Natuurpungids Gert De Cheyne gaan we kennis maken met dit gebied, gelegen op een zandrug met een unieke afwisseling van naald- en loofbos, struwelen, akkers, heide en droge graslanden.

Praktisch:

Vertrek aan 't Spant (parking onder

viaduct, Boomsesteenweg 335 te Wilrijk) om 13 u vanwaar we zo mogelijk kostendelend samen rijden (gelden aan 0,07 euro p.p./km (afstand enkel ca. 48 km).

Je kan ook rechtstreeks naar Moerbeke rijden waar we je dan verwachten om 14 u op parking 1 (51°10'41.3 N 3°54'54.9 E). Volg in Moerbeke vanaf de kruising van de Wachtebeekse Steenweg en de Fortstraat de pijlen naar parking 1.

De wandeling zal ongeveer twee uur duren. Schoeisel volgens de weersomstandigheden.

Zondag 22 oktober om 9 u

Natuurbeheer in de Hobokense Polder

Leiding: Danny Jonckheere, 0478/33 24 27 en Wim Mertens, 03/216 93 62

Wil je in de natuur samen met anderen de handen uit de mouwen steken en daarmee zorgen voor een gezonde leefomgeving? Kom dan bij de weekend-vrijwilligersploeg van de

Hobokense Polder. Maaien, rakelen, wandelpaden fatsoeneren, ... er is voor iedereen wel een taakje. Kom jij ook eens een keer mee helpen?

Afspraak: om 9 u aan de containers achter United Caps. Geef een seintje aan Wim of Danny dat je komt. Voor ieder voorzien we een lekkere koffiekoek en een bakje koffie of thee.

Zondag 22 oktober om 14 u

Het verborgen leven der bomen - Wandeling in de Hobokense Polder
Gids: Stan Van Damme - stan.vandamme@skynet.be

Mogelijk heb je het boek van de Duitse boswachter Peter Wohlleben al gelezen. Hij spreekt met veel passie over de bomen in het bos. In het bos gebeuren verbazingwekkende dingen: bomen communiceren met elkaar. Bomen die niet alleen liefdevol voor hun nageslacht zorgen, maar ook voor hun oude en zieke buren. Bomen met emoties, gevoelens en een geheugen. Moeilijk te geloven? Misschien, maar het is waar!

Peter Wohlleben vertelt fascinerende verhalen over de onverwachte en ongelooflijke vaardigheden van bomen. Hij combineert de laatste wetenschappelijke inzichten met zijn eigen ervaringen uit het bos, en creëert zo een opwindende nieuwe

kennismaking met levende wezens die we dachten te kennen, maar nu pas echt leren begrijpen. En zo betreden we een compleet nieuwe wereld...

Het geheime leven van bomen is een onweerstaanbare liefdesverklaring aan het bos.

Vandaag gaan we enkele passages uit het boek proberen te toetsen aan waarnemingen die we zelf kunnen maken in ons gebied.

Praktisch:

Afspraak om 14 u aan het wandelbord op de Schroeiiaan (schuin tegenover station Hoboken-Polder). Einde omstreeks 16.30 u. Meebrengen: goede wandelschoenen, warme kledij.

Donderdag 16 november om 20 u

Bestuursvergadering

Zaal Moretus, Berkenrodelei Hoboken

Zaterdag 18 november om 9 u

Dag van de Natuur – Grote natuurbeheerdag in de Hobokense Polder

Info: Danny Jonckheere: 0478/33 24 27 of Wim Mertens: 03/216 93 62

Picknick: graag aanmelden!!! bij Ria Thys, 0476/33 79 36, ria.thys@telenet.be

Op 18 en 19 november organiseert Natuurpunt de "Dag van de Natuur". De natuurvereniging nodigt iedereen uit om te komen meewerken in de gezonde buitenlucht. Zo kunnen duizenden vrijwillige werkkrachten zich fysiek helemaal uitleven in de buitenlucht en het groen, de lokale natuur beter leren kennen en tegelijkertijd mensen uit de buurt leren kennen.

Ook in onze Hobokense Polder kan iedereen de handen uit de mouwen steken. Wij hebben gekozen voor zaterdag 18 november voor een grote werkdag in ons mooie natuurgebied. De ontwikkeling van een mooi en waardevol stuk natuur vergt veel werk: snoeien, knotten, plaggen, riet maaien, paden of omheiningen herstellen, nieuwe bomen of struiken aanplanten... De Dag van de Natuur is het uitgelezen moment om kennis te maken met onze vrijwil-

ligers en hun werk. Ze staan klaar om uitleg te geven en vragen te beantwoorden.

Praktisch:

afspraakplaats Schroeiiaan aan het startbord van de wandelingen. Hier slaan we ons tentenkampement op. Meebrengen: warme kledij, stevige schoenen. Wij zorgen voor eten en drinken maar laat wel even een seintje of je een halve of een hele dag komt werken. Dit in functie van de catering. Einde is voorzien rond 15.30 u.

Andre van Langenhove

Zaterdag 18 november om 16 u

Slaapplaatsstelling halsbandparkieten – Kielpark

Begeleiding: Walter De Weger, 0495/23 77 10

Het vrijlaten van niet inheemse planten en diersoorten kan tot nefaste gevolgen leiden voor het milieu waarin zij worden vrijgelaten. Meestal hebben deze exoten geen natuurlijke vijanden en slagen zij erin om zich toch aan te passen en te vermenigvuldigen in hun nieuwe biotoop. Dit ten nadele van de inheemse fauna en flora. Denk maar aan de grote problemen die Australië heeft om zijn eigen kwetsbare fauna en flora te verdedigen tegen de ingevoerde dieren.

Maar ook in ons eigenste kleine landje werden er in 1974 een aantal halsbandparkieten vrijgelaten in Brussel. Deze parkiet slaagde erin om stelselmatig in aantal te groeien en hun leefgebied uit te breiden naar de rest van België. Zij zijn vandaag de dag een opgemerkte verschijning in onze parken en ook in tuinen waar fruitbomen staan. Deze grote luidruchtige groene parkieten met rode bek doen zich overdag vooral goed

aan fruit en noten.

's Avonds trekken ze zich terug naar gezamenlijke slaapplaatsen. Dit is het moment om de evolutie van hun groeiende aantal in kaart te brengen. In ons land zitten nu minstens 8000 halsbandparkieten.

In het ARDEA gebied is er een bekende slaapplaats in het Kielpark waar we met de ARDEA groep al 2 jaar hun groeiend aantal konden vaststellen. (Op 25 februari dit jaar was hun aantal al opgelopen tot 43 exemplaren)

Praktisch:

We komen om 16 u bijeen aan de ingang van het Kielpark tegenover de St Catharinakerk aan de St-Bernardsesteenweg te Antwerpen, om van daaruit in het Kielpark de aanvliegende halsbandparkieten te tellen tot zonsondergang rond 17.30 u. Meebrengen: Kijker en aangepaste kleding

Halsbandparkiet - Foto: Guy Borremans

Zondag 19 november om 15.45 u

Waterpiepers in de Hobokense Polder

Telling van bijzondere wintergasten in moerasgebied

Gids: Luc Van Schoor - 0494/33 63 09

Sinds enkele jaren worden tijdens de winter de waterpiepers geteld die overnachten in de rietkragen en wilgenbosjes van de Hobokense Polder.

De waterpieper is een eerder onopvallende zangvogel die broedt in berggebieden in Zuid-Europa en de Alpen en 's winters trekt naar lagergelegen gebieden. Dan komt hij in België en Nederland in kleine aantallen voor in het rivierengebied. De slaapplaats in de Hobokense Polder is dus een vrij bijzonder fenomeen, en is daarom goed op te volgen.

Hoe gaan we te werk? We tellen liefst simultaan met meerdere kleine teams van twee à drie waarnemers op verschillende plekken. Er is bij elk team een ervaren 'kenner', en

via gsm houden ze onderling contact om de slaaptrek te kunnen volgen. Deze telling gaat door in de late namiddag/vroege avond en loopt tot de schemering.

Praktisch:

Aanmelden vooraf per mail of telefoon is nodig, om de samenwerking te kunnen organiseren. Bij slecht weer kan deze telling worden uitgesteld naar een latere datum.

- Afspraak: 15.45 aan de ingang van Hobokense Polder aan de Schroeilaan te Hoboken, achteraan op de parking van het bedrijf United Caps. We eindigen rond 17.45 u.

- Aanmelden via mail: ardea@hobokensepolder.be
- Meebrengen: Verrekijker, warme kledij, laarzen of waterdicht schoeisel, schrijfgierief

Zaterdag 25 november om 18 u

Lichtjestocht in de Hobokense Polder

Leiding: Stan Van Damme en Sylvia Van den Broeck

Hallo grote en vooral kleine Polder-bezoekers,

Op zaterdag 25 november plannen we voor de tweede maal een lichtjeswandeling van een goed uur in de Hobokense Polder. Het is dan al vroeg donker en dan is het leuk wandelen met een lichtje.

Hoe maak je dat (met hulp van mama of papa)?

- je gebruikt een leeg bokaaltje van confituur of mayonaise
- je bekleeft het met gekleurd papier of beschildert het
- je wikkelt een ijzerdraad rond het randje en maakt het vast aan een stokje.
- je steekt een theelichtje in het potje

Praktisch:

We vertrekken om 18 u aan Taverne 'De Schorren', Graspolderlaan 32 te Hoboken.

Als we terug aankomen, drinken we een lekkere warme drank. Wie weet is er ook een spannend verhaal van de boskabouter.

Mama's en papa's mogen natuurlijk ook mee. Einde omstreeks 19.30 u. Deelnamprijs: 1 euro per persoon (ter plekke te betalen)

Wie meedoet, laat het weten voor 23 november aan:

Stan Van Damme, 03/828 84 50 of via mail stan.vandamme@skynet.be

Zaterdag 2 december om 7.45 u

SOVON Landelijke Dag 2017 (Ede, NL)

Begeleiding: Joris Van Reusel

'De Landelijke Dag is een jaarlijks evenement voor alle vogeltellers en andere actieve natuurliefhebbers in Nederland. Ruim 2000 bezoekers komen naar de Landelijke Dag die een platform biedt om elkaar te ontmoeten, kennis en ervaring uit te wisselen en nieuwe mensen te betrekken bij het onderzoek naar vogels'. Dat is de aankondiging van SOVON Vogelonderzoek Nederland zelf, maar ARDEA ontdekte al 4 jaar geleden dat dit ook geldt voor Vlaanderen. Wat de Nederlandse vogelonderzoekers op zo'n dag presenteren in mooi geïllustreerde praatjes (korte lezingen van 15 à 25 minuten) over vogels is indrukwekkend.

Een dag vol voordrachten met topsprekers uit de wereld van vogelonderzoek (Nederland, UK en vaak ook België...) en meer dan 80 stands met boeken, optiek, reizen en vogelorganisaties.

Hoe het precies zit met de opkomst van de bijeneters, de achteruitgang van de zomertortel, de aanpak van exotische ganzensoorten, dwergsterntjes in Zeeland, de redding

van de grauwe kiekendief... ? Het zijn maar enkele losse grepen uit de tientallen onderwerpen van de voorbije jaren. Het inspireert ons als vogelwerkgroep bij de opzet van lokaal onderzoek en projecten, en het motiveert om te zien hoe grondig de aanpak, hoe groot het draagvlak en hoe zinvol het vogelonderzoek kan zijn. En ben je op zoek naar dat éne net nieuwe of stokoude vogel- of natuurboek, een idee voor je volgende natuurreis of wil je alle optica-merken eens grondig vergelijken? Hier moet je zijn!

Praktisch:

Op het moment van schrijven is het programma van de ca 40 lezingen, verspreid over 5 congreszalen in één groot hotel-congrescentrum, nog niet bekend maar het zal vast en zeker wel weer de moeite worden. Het gedetailleerd programma wordt eind september bekend gemaakt op de website www.SOVON.nl. Deelname (toegang) kost 10 euro, vooraf over te maken naar Sovon (samen met het digitaal aanmelden als bezoeker,

ook via die website vanaf eind september). Dit moet iedere deelnemer zelf doen (dus niet via Ardea). Niet vergeten je deelnemingsformulier te printen en mee te nemen. De SOVON Landelijke dag 2017 gaat door op locatie 'De Reehorst', in Ede. Ede ligt in de driehoek Arnhem-Apeldoorn-Amersfoort, vlakbij de Wageningse Universiteit en de Hoge Veluwe. Misschien inspirerend om er een lokaal weekendje van te maken? Het programma vangt aan om 9.30 uur en eindigt rond 16.30 uur ter plaatse.

Enkele ARDEA-medewerkers zullen zeker weer deelnemen en rijden dan samen vanuit Wilrijk. Er kunnen nog enkele mensen mee, zeker wie ons op tijd verwittigt. Vertrek om 7.45 u aan 't Spant, Boomsesteenweg 335, Wilrijk. Terug in Antwerpen omstreeks 19 uur. Deelname in de vervoerskosten: 0,07 euro/km. Zin om mee te gaan? Mail voor 25 november naar Joris Van Reusel - ardea@jupiter24.be

Zondag 3 december om 10 u

Zwerfvuil ruimen in en om de Hobokense Polder

Info: Luk en Ria Smets-Thys, 0476/33 79 36

Zwerfvuil ruimen - Foto: Dirk Vandorpe

Eénmaal per kwartaal plannen we een opruimactie in en aan de rand van de Hobokense Polder. Na een hopelijk mooie herfst met allicht veel wandelaars (jammer genoeg daardoor ook meer afval zeker aan de randen van de Polder), is een opruimactie meer dan nodig. Kom ons helpen!

Praktisch:

Afspraak om 10 u achteraan op de parking van United Caps, Schroei-laan 15 Hoboken. Wij zorgen voor vuilzakken en grijpstokken. Meebrengen: werkhandschoenen, gesloten schoeisel (of laarzen) Einde voorzien omstreeks 12 u met een heerlijk gratis drankje !!!!

Zondag 10 december om 9.30 u

Wandeling in Fort 8: Natuur en historiek

Gids: Vera Caremans

Info en inschrijven: Ria Thys – ria.thys@telenet.be – 0476/33 79 36

Fort 8 Hoboken is een van de acht Brialmontforten: de bak- en natuurstenen forten die gebouwd werden in 1860-1864 door kapitein en fortenc architect Henri Alexis Brialmont. In tegenstelling tot de andere forten, werd het als enige niet gemoderniseerd na 1907. Toch is het een van de best bewaarde Brialmontforten. Maar ook de natuur rondom het fort is echt de moeite waard. Een fort is sowieso al een ideale overwinteringsplaats voor vleermuizen. Maar in de groenzone rond Fort 8 komen verschillende planten en dieren voor. De fortgracht, bossen, hagen, houtkanten en graslanden zitten dan ook vol leven! Fijn om

de beide (cultuur/historie en natuur) vandaag te kunnen ontdekken.

Praktisch:

Afspraak om 9.30 u aan de ingang van Fort 8, Schansstraat 7 Hoboken
Einde omstreeks 12.30 u.
Deelnameprijs: 3 euro per persoon. Inschrijven! **Storten op rekeningnummer BE81 5230 8065 0424** van Natuurpunt Hobokense Polder. 20 personen kunnen deelnemen! Voorzie warme kledij (het kan koud zijn in het fort).

Zaterdag 16 december om 9 u

Natuurbeheer in de Hobokense Polder

Leiding: Danny Jonckheere: 0478/33 24 27 en Wim Mertens: 03/216 93 62

Meer info: zie 22 oktober

Zondag 17 december om 8 u

Ganzentocht - Oudeland van Strijen en Korendijkse slikken

Gids en leiding: Rudy Van Cleuvenbergen - 03/ 464 05 57 ('s avonds) of rudy.vancluvenbergen@skynet.be - Wim Roelant - 0477/34 07 21 of roelantwim@gmail.com

December is de maand bij uitstek om te genieten van de 'vriezeganzen' die met vele tienduizenden in Nederland en Vlaanderen komen overwinteren. Vandaag nemen we je mee naar enkele van de beste gebieden in Zuid-Holland. Hoewel we focussen op ganzen, verliezen we daarbij uiteraard de andere vogels niet uit het oog. Het Oudeland van Strijen, een mid-

deleuws poldergebied ten zuidwesten van Dordrecht, staat vooral bekend om de zeldzame dwergganzen die hier elk jaar pleisteren, soms tot 40 stuks. Voor het merendeel zijn deze afkomstig van een herintroductieproject dat meer dan 25 jaar geleden in Zweden werd uitgevoerd. Ook aan de kolganzen, brandganzen en smienten dankt het Oudeland van Strijen zijn status als

Natura 2000-gebied. Het is niet evident om, in de reliëfrijke graslanden, de enkele dwergganzen tussen de vele kolganzen te vinden, maar toch willen we het er dit jaar nog eens op wagen. Omdat we via smalle dijkjes, met nauwelijks uitwijkmogelijkheden, een deel van het poldergebied moeten doorkruisen is het essentieel dat we ons verplaatsen met zo weinig mogelijk auto's. Mogelijk doen we nadien in het gebied nog een korte wandeling.

Daarna gaan we zeker onze benen strekken op de dijk langs de Korendijkse slikken, ca. 500 hectaren zoetwater-getijdennatuur en graslanden grenzend aan het Haringvliet. Ook dit gebied herbergt in de winter vaak grote groepen ganzen en eenden; verder laat de zeearend zich hier regelmatig zien.

De overige haltes zullen we selecteren tijdens de voorbereiding ter plaatse en op basis van de laatste informatie op www.waarneming.nl. Aan

potentieel interessante vogelgebieden op de heen- of terugweg is er alleszins geen gebrek: de Oeverlanden bij Strijensas, de Sint Anthonie-gorzen bij Willemstad, de Hellegatsplaten bij Ooltgensplaat, ... Naar goede gewoonte zoeken we voor de middag-pauze een gezellig cafeetje waar we ons lunchpakket mogen aanspreken. Zorg dat je deze laatste vogeltocht van het jaar niet mist – het wordt vast weer een dag vol boeiende waarnemingen !

Praktisch:

Vertrek met eigen wagens (kostendelend aan 0,07 euro/km) om 8 u onder

het viaduct aan 't Spant, Boomsesteenweg 335 te Wilrijk. Tegen het donker aan keren we huiswaarts om rond 18.15 u terug in Wilrijk aan te komen.

Meebrengen: Verrekijker, telescoop, lunchpakket, ev. vogelgids en fototoestel. Bij droog weer volstaan stevige wandelschoenen.

Donderdag 21 december om 20 u

Bestuursvergadering

Zaal Moretus, Berkenrodelei Hoboken

INBO-WATERVOGELTELLINGEN

Zaterdag 14 oktober (of zondag 15/10)

Zaterdag 11 november (of zondag 12/11)

Zaterdag 16 december (of zondag 17/12)

In onze regio wordt ook deze winter weer maandelijks het aantal pleisterende watervogels geteld in de oude fortten, in de Hobokense Polder en langs de Scheldeoevers. Ook op de waterplassen van Waterlink (Aquafin), het park Kielse Vest en zelfs begraafplaats Schoonselhof worden van oktober tot maart de vogels op het water geteld. Dit levert niet meteen spectaculaire waarnemingen van zeldzame vogelsoorten op, maar het geeft toch inzichten in de wijzigende situatie van bijvoorbeeld vogelsoorten als kuifeend, wintertaling, tafeleend en meerkoet. Ook meeuwen, futen en aalscholvers worden geteld, vogelsoorten die meer en meer verstedelijken. Bij voldoende koud weer durven soorten

als pijlstaart en grote zaagbek ook opduiken. Elke natuurliefhebber is erg welkom om eens mee te gaan tellen met de 'vaste tellers' die dit al jaren doen. Zo'n telling duurt 1 à 2 uur, afhankelijk van het gebied. De tellingen gebeuren bij voorkeur met goede weercondities op zaterdag, wat de precieze planning op voorhand bemoeilijkt. Bij slecht weer wordt de telling naar zondag verschoven. Geïnteresseerden nemen daarom best zelf vooraf contact op met één van de vaste tellers, per mail of telefonisch.

Praktisch:

De telgebieden en de tellers zijn: Hobokense Polder: andre.van.lan-genhove@telenet.be - 0486/82.68.22

Waterlink Aquafin: peter.bastiaensen@gmail.com

Fort VII, Fort VIII en Schoonselhof: peggy.beers@telenet.be - 0485/52.81.25

Forten V en VI marc.hofman3@telenet.be - 0494/56.01.07

Park Kielse Vest: [joris.van.reusel, ardea@jupiter24.be](mailto:joris.van.reusel,ardea@jupiter24.be) - 0486/83.62.34

Behaag... Natuurlijk brengt leven in onze tuinen..

Ook dit jaar pakt Natuurpunt uit met de Behaag... Natuurlijk actie. Bestel tot 27 oktober streekeigen hagen, bomen en klimplanten tegen een voordelige prijs. Goed voor uw portemonnee, uw tuin en de natuur in het algemeen. De stad Antwerpen ondersteunt deze actie.

Waarom meer hagen en streekeigen groen?

Een mooie tuin met bomen, klimplanten of haagplanten, daar geniet u zeker van. En met streekeigen hagen en bomen doet u uzelf en het milieu een plezier.

Streekeigen bomen en struiken:

- zijn goedkoper
- groeien sneller
- hebben een langere levensduur
- zijn beter bestand tegen de grillen van ons klimaat en allerlei ziekten en plagen

- trekken meer insecten aan. Bloesemdragende soorten trekken vlinders, bijen en hommels aan. Dit trekt weer insectenetende vogels aan. Bessen- en vruchtdragende soorten zijn zeer aantrekkelijk voor vogels en andere dieren.

De winterlinde en okkernoot worden gepromoot als bomen van het jaar.

Extra:

Dit jaar bieden we weer bijenhotelletjes aan. Het gaat immers niet goed met onze wilde bijen, die zo belangrijk zijn

voor de bevruchting van onze bloemen en dus ook voor de productie van ons fruit.

Hoe bestellen?

Voor Antwerpen, zie de website van het Ecohuis: bit.ly/behag2017
Meer info op de website Behaag...natuurlijk: www.natuurpunt.be/behag

Distelvlinder op bosrank

Het Natuurpuntlabel erkenning voor gemeenten met groene initiatieven

Natuurpunt creëerde een nieuw label: Natuurpuntlabel. Dit wordt toegekend aan gemeenten voor projecten/initiatieven die een gunstige ecologische impact hebben. Met dit nieuwe label wil Natuurpunt duurzame en ecologische acties van gemeenten aanmoedigen en herkenbaar maken. Voor een gemeente is het label een positieve erkenning waarmee ze haar burgers kan tonen dat duurzaamheid hoog op de agenda staat.

Hoe werkt het?

De lokale afdeling van Natuurpunt kent het label toe op basis van negen criteria, waaronder verbetering van biodiversiteit, aandacht voor omgeving en klimaat en duurzame bescherming op lange termijn. Wanneer een actie hieraan voldoet, kan ze beloond worden met het label. Meer info vind je hierover op www.natuurpunt.be/natuurpuntlabel

Antwerpen

Op 6 juli werd op het Schoonselhof met trots het eerste Natuurpuntlabel toegekend. De plechtigheid werd bijgewoond door Antwerps schepen

Caroline Bastiaens en algemeen directeur van Natuurpunt Chris Steenwegen, leden van de Groendienst en afgevaardigden van de Natuurpuntafdelingen. Verteller Warre Borgmans zorgde voor een ludieke noot.

De stad Antwerpen viel de eer te beurt voor het extensief maaibeheer op enkele locaties in de stad. Geselecteerde graszones worden slechts enkele keren per jaar gemaaid, zodat wilde bloemen en planten alle tijd krijgen om zich te ontwikkelen. Zo ontstaan er zelfs in stedelijk gebied waardevolle vegetaties en habitats. Naast het Schoonselhof werden ook zones in het Stadspark, Park Van Eden (Wilrijk) en Bremweide (Deurne) bekroond met een label. Deze locaties krijgen een

permanent infobord rond het thema, een tijdelijke markering en bovendien een eigen webpagina met meer informatie.

Meer info op www.antwerpen.be/natuurpuntlabel

Tekst en foto: Luk Smets

Foto: vlnr: Natuurpuntdirecteur Chris Steenwegen, Schepen Carolien Bastiaens, Acteur Warre Borgmans

Beestig 2017 !

Zondag 8 oktober neemt Natuurpunt Hobokense Polder deel aan de Beestig!- dag in Zaal Zappa, August Leyweg 6 2020 Antwerpen.

Deze dag wordt door de stad Antwerpen georganiseerd in het kader van de Wereldierendag op 4 oktober.

Tussen 11 u en 17 u kan je een kijkje komen nemen. Als Natuurpunt vinden we onze aanwezigheid belangrijk om aan te tonen dat er ook in de natuur dieren leven die onze liefde en respect verdienen: vogels, vossen, reeën, steenmarters, ...

We zullen de hele dag aanwezig zijn met een infostand, waarop we o.a. toelichting geven aan de hand van een mooie folder over honden in een natuurgebied.

In de namiddag verzorgen we twee workshops **Vogel-voedertaarten maken:**

- Workshop 1: van 14.30 u tot 15.30 u

- Workshop 2: van 15.45 u tot 16.45 u

Telkens 20 mensen kunnen gratis deelnemen.

Breng ons een bezoekje!

Deze handelaars ondersteunen Natuurpunt Hobokense Polder

Hartelijk dank aan onderstaande handelaars en bedrijven voor de financiële ondersteuning die we van hen krijgen voor de verdere ontwikkeling van ons natuurgebied

Fietsenwinkel XTR-shop, Kapelstraat 137, 2660 Hoboken Tel. 03/827 58 47

Verzekeringen en beleggingen Alert NV, Kioskplaats 62, 2660 Hoboken Tel. 03/827 31 50

Beenhouwerij Van der Keere, Kapelstraat 39, 2660 Hoboken Tel. 03/827 53 01

Tuinaanleg Huylebroeck, Jules Pauwelstraat 50/52 2660 Hoboken Tel. 03/830 44 90

Uurwerken, juwelen en optiek, Annik De Mey, Kioskplaats 81 / 83, 2660 Hoboken Tel. 03/830 21 12

Centrale verwarming & Sanitair Lamberechts bvba, Jan van de Wervelaan 39, 2660 Hoboken Tel. 03/830 29 75

Brood & Banket bij Marc & Evi Helsen, Krekelstraat 83, 2660 Hoboken Tel. 03/827 47 04

Broodjeszaak Bagatelle, Steynstraat 35, 2660 Hoboken Tel. 03/825 47 44

United Caps, voorheen Procap, plasticen dopjes, Schroeiilaan 15, 2660 Hoboken Tel. 03/830 40 00

Illustrating animator, Jasper Van Gestel, www.jaspervangestel.be

Designer Antwerpen, Johan Meuris, www.johanmeuris.eu Tel. 0494/14 79 23

Interstudio, Creatieve fotoreportages, Kapelstraat 11, 2660 Hoboken Tel. 03/829 11 20

Bistro Steiger 3, Zandkamp 3, 2660 Hoboken Tel. 03/238 24 22

Een dier in nood gevonden?

Probeer in geen geval het dier zelf te verzorgen, dus ook niet voederen of laten drinken. Plaats het dier in een goed geventileerde donkere doos en breng het naar het VOC.

Het VOC is elke dag open tussen 9 u en 17 u (ook weekend). Buiten

deze uren: laat het slachtoffer achter in het daarvoor voorziene huisje voor het opvangcentrum.

VOC Brasschaat-Kapellen - Holleweg 43, 2950 Kapellen - 0473 48 48 97 - voc.brasschaat-kapellen@vogelbescherming.be

VOC
Brasschaat-Kapellen
Opvangcentrum voor
Vogels en Wilde dieren

Wat gebeurt er in de Polder?

Wim Mertens en Peter Van Elsacker - Foto's: André Van Langenhove

Regulier beheer

Vanaf 15 juni neemt de beheeractiviteit in het natuurgebied elk jaar toe. Naast de Japanse duizendknoop, die we al vroeger in het jaar moeten aanpakken, worden vanaf dan hooilanden gemaaid en wandelpaden onderhouden. De grote hooilanden worden in de loop van de zomer stelselmatig gemaaid door externe aannemers. De kleinere hooilanden en het onderhoud van de wandelpaden doen we zelf tussen de bestrijding van de Japanse duizendknoop door. In totaal moet er ongeveer 15 ha grasland gemaaid worden, waarvan het grootste deel twee keer (één keer in de zomer en één keer in oktober). Belangrijk is dat het maaisel ook wordt afgevoerd. Op deze wijze houden we de graslanden in stand (er schieten geen bomen of struiken op) en verschrallen we de bodem of gaan we in elk geval aanrijking tegen. Want door luchtvervuiling, voornamelijk veroorzaakt door landbouw, verkeer, verwarming van gebouwen en industrie, valt er jaarlijks een grote hoeveelheid stikstof uit de lucht, een belangrijke voedingsstof voor planten. Deze wordt opgenomen door planten en voeren wij af als maaisel. Zonder afvoer zou de voedselrijkdom van de bodem toenemen. Dit gaat in graslanden gepaard met een afname van het aantal plantensoorten omdat vooral snelgroeïende soorten profiteren die andere frêlere soorten het noodzakelijke zonlicht ontnemen. In een gedetailleerd en sfeervol verslag beschrijft Peter op de volgende bladzijde hoe dat het er elke woensdag in de praktijk aan toe gaat bij de Goudklompen. Even plezant is het trouwens tijdens het weekendbeheer. Wat houdt jou nog tegen om eens te komen helpen? Meer info vind je in de agenda.

Na de zomer breekt een tijd aan van zwaardere werkzaamheden. In september en oktober is het grondwater doorgaans het diepst weggezakt en richten zware machines het minste schade aan. Plagwerken voor het herstel en de instandhouding van de plassen en moerassen vinden

in deze periode plaats, ook dit jaar weer. Schrik dus niet als je eens een rupskraan door de Polder ziet denderen. Bovendien is deze periode ook geschikt voor het maaien van de moerasvegetaties, zeker nu want na een uitzonderlijk droog jaar is er bijna geen water meer te vinden in de Hobokense Polder.

Begrazing

De droogte had een probleem kunnen vormen voor de runderen, die het hele jaar bijdragen aan het beheer. Tegen de Schelde aan bleef gelukkig de hele zomer een drinkplas aanwezig. De noodoplossing die we achter de hand hielden, vullen van drinkvaten met leidingwater, moesten we dus niet uitvoeren. We werken nu aan een duurzame oplossing voor dit probleem, bijvoorbeeld het plaatsen van een veepomp waarmee de runderen met hun snuit water kunnen oppompen. In de zomer vinden de runderen wel overvloedig

eten en komen ze goed aan. Dit zal je ongetwijfeld opmerken als je ze ziet. Maar bij de koeien is het momenteel waarschijnlijk niet allemaal vet. Als de stier zijn werk gedaan heeft, zijn de meeste koeien nu waarschijnlijk zes à zeven maanden drachtig. Ze zullen aan het begin van de winter een kalfje werpen. Ervaring bij Natuurpunt leert dat dit de sterkste dieren oplevert. In het begin van de winter zogen de kalfjes bij hun moeder die in principe voldoende reserves heeft opgeslagen. Tegen het einde van de winter, net als de eerste planten beginnen te groeien, beginnen ze naast zogen ook te grazen.

Wim

Tijdens de afgelopen zomermaanden hebben we met de Goudklompjes verschillende beheerswerken gedaan. Einde juni, net voor de schoolvakantie, hebben we nog hulp gehad van de Parcivalschool uit Berchem. Heel erg bedankt voor jullie flinke inzet.

Ook tijdens de vakantie hadden enkele Goudklompen-grootvaders op sommige dagen een paar kleinkinderen als hulp meegebracht: Kristan (van Patrick) en Milan, Nina en Cas (van Freddy T.), Ferre (oma Diane). En verder nog Ilona en Yaro (van Danny), Bianca, grote Yaro, Jasper en Jonathan. Bedankt voor jullie hulp, jullie hebben goed gewerkt.

Een eerste activiteit was het maaien en uittrekken van Japanse duizendknoop op verschillende plaatsen in heel de Polder. We hebben verschillende keren een rondgang moeten doen. En het is nog niet gedaan.

Een tweede activiteit was het onderhoud van de wandelpaden overal in de Polder. Het groeit en bloeit maar en daarom was het nodig om te maaien zodat de wandelaars toch door zouden kunnen, maar ook dat de huidige bloemenpracht behouden blijft. Bijzondere aandacht ging naar de ingang aan de Naftaweg want langs daar komt op onze vraag al eens een vrachtwagen van de stad de beheerresten ophalen om naar hun composteerinstallaties te brengen.

De opbrengsten van de sponsoring voor ons wandelteam Nello en Patrasche werden gebruikt als bijdrage voor de aankoop van een nieuwe tractor. Die is intussen geleverd. Franz krijgt deskundige uitleg van de leverancier.

Die werd terug volledig open gemaakt en verstevigd met boskiezel. Daar kortbij ligt een houtwal tussen de wandelweg en het groot, open veld. Die wal werd verder afgewerkt om de toegang meer dicht te maken (geschrant) zodat er geen rechtstreeks zicht is van het veld naar het pad. Zo worden vogels en andere dieren minder snel opgeschrikt door wandelaars, maar kan de tractor toch nog op het veld voor beheerwerken.

In het Polderbos werd het pad dat langs de omheining van de jachthaven loopt, aangepakt. We zijn al begonnen met het pad open te maaien en te kappen, zodat de tractor er net door kan. Dit wordt binnenkort opgevuld met steenslag op de natste plekken en afgedekt met boskiezel. Het pad zal dan goed te bewandelen zijn in natte periodes en een goede verbinding vormen tussen de Schel dedijk en de steenweg. In de buurt daarvan werd de AS Adventurewandeling een beetje aangepast om de zeer natte stukken in de winterperiode te vermijden.

Er werd een betonnen plaat gegoten voor het infobord aan De Dodaars (het betonnen kijkpunt aan de Schel delei), de metalen sokkel is erop geplaatst en het bord is op komst. Het was een droge zomer en de watervoorziening voor onze Gallo wayrunderen dreigde een probleem te worden. Daarom hebben we een drinkbak geïnstalleerd aan de Schel dedijk (richting "de petrol"). Er is daar een hydrant waar me met een standpijp van waterlink water kunnen aftappen. Met deze droge zomer(s) kunnen we in geval van nood daarop terugvallen.

Andre van Lange

Peter

Vogelwaarnemingen – Regio Zuid Antwerpen Mei - juli 2017

Luc Van Schoor - Vogelwerkgroep ARDEA

Tijdens deze periode werden in het ARDEA werkingsgebied 4600 waarnemingen ingevoerd door 135 waarnemers. Dit is een stuk minder dan de vorige 3 maanden (7355). De examens en de eerste grote vakantieuittocht zal daar niet vreemd aan zijn. Deze keer voerde Pierre Blockx de lijst aan met 589 ingevoerde waarnemingen, gevolgd door Wouter Van Assche met 551 en Danny Jonckheere met 364 waarnemingen.

De argeloze lezer heeft er misschien geen benul van, maar insiders weten dat onze Vogelwerkgroep dit jaar een drukke en gevarieerde lente achter de rug heeft waarbij heel wat boeiende vogelwaarnemingen werden genoteerd.

De laatste vijf lentetrekkingen Hobokense Polder, begin mei, mochten er zeker zijn met o.a. nieuwe dagrecords van zwarte wouw (6 ex op 1 mei), gierzwaluw (267 ex. op 6 mei), boerenzwaluw (164 ex. op 6 mei) en verder ook nog visarend (1), rode wouw (1), smelleken (1) en zwarte stern (1).

Op vraag van Natuurpunt Studie voerden we, voor een project van de Stad Antwerpen, een selectief broedvogelonderzoek uit in drie deelgebieden van Wilrijk: Klaverblad-Hollebeek, Kleine Struisbeekvallei en Fort VI. Deze gebieden werden in april-mei elk driemaal 's ochtends bezocht. Daarbij werden doelsoorten als ijsvogel en middelste bonte specht ontdekt naast andere broedvogels zoals steenuil, kerkuil, Kievit, grote lijster, kleine bonte specht, boomklever, boerenzwaluw en bosrietzanger.

Voor de eerste maal startten we ook een broedvogelonderzoek in het Uilenbos te Hove. Tijdens een tiental inventarisatieronden, tussen half april en half juni, werden heel wat boeiende waarnemingen opgetekend waaronder broedvogels als middelste bonte specht, kleine bonte specht, buizerd, sperwer, bosuil, grauwe vliegenvanger en boomklever

Soortenbespreking

Van de 126 vogelsoorten die werden waargenomen bespreken we hierna 44 soorten.

Naast de ca 10 koppels in de Hobokense Polder is **dodaars** een schaarse broedvogel in onze regio. Op 23 mei werd een oudervogel met twee pulli ontdekt in een vijver nabij parking 4, UA te Wilrijk (LS). Nadat er eerder (20 april) baltsende vogels in de slotvijver van Kasteel Cleydael aanwezig waren, konden we op 14 juni een koppel waarnemen die 2 jongen van max. 2 weken oud voederden (LVS). Op 13 juli pleisterde er al een adulte vogel op Aquafin/Antwerpen-Zuid (PB)

Broedende **futen** werden vastgesteld op Fort VII, minimum 1 jong en bezet nest met eieren op 19 juni (EDS, PB, MM) en op het Mastvest waar van de 4 pulli (23 mei) nog 2 restten op 25 juli (WVA, LS, PB, SH, MM). Solitaire ongepaarde vogels waren eind mei present in Fort VIII (TV) en op 19 juni in Fort VII (AW).

De lagere waterstand van het Broekskot/Hobokense Polder lokte in juli **kleine zilverreigers** aan. Tot half juli pleisterden er 1 à 2 ex en rond het einde van de maand waren er

tot 4 foeragerende vogels aanwezig (GB, DJ, JDR, GM, RD, BP).

De **grote zilverreiger** werd deze zomer slechts op 1 dag waargenomen: 1 ex op 8 juni op het Broekskot/Hobokense Polder (JP, JD).

Op 17 mei vloog een **purperreiger** over Umicore/Hoboken (WVG) en op 21 mei pleisterde een adulte vogel langs het Broekskot/Hobokense Polder (BM en WM).

Op 31 juli, de laatste dag van dit verslag, vlogen 3 **zwarte ooievaars** over Hove (JD). Deze schuwe vogel duikt steeds vaker op tijdens de doortrek in mei en augustus.

Er werden in totaal 4 overvliegende **ooievaars** gespot:
1 ex naar NO over Edegem op 6 mei (WVA)
1 ex pleisterde langs de E19, Edegem op 7 juni (MP)
2 ex naar ZW over Umicore/Hoboken op 26 juli (KDK)

Er werden van begin juni tot eind juli in totaal 19 **lepelaars** waargenomen langs het Scheldebekken.
1 ex pleisterde op 7 juni in de Hobokense Polder (GM, DJ).
4 ex vlogen over Hoboken op 11 juli (DJ)

3 ex, waarbij 2 juvenielen, foera-geerden op 24 juli in de Hobokense Polder (DJ)

1 ex pleisterde in de Hobokense Polder op 25 juli (DJ)

9 ex vlogen over Moretusburg/Hoboken op 31 juli (JP)

Er werden gedurende deze periode in totaal 30 **wespendieven**, voornamelijk doortrekkers, waargenomen. 24 ex in mei (WVA, LVS, KDL, GB, AV, LJ)

3 ex in juni (MM, BM)

3 ex in juli (GB, RV, JD)

De topdag was 27 mei met 20 overvliegende vogels boven Edegem (WVA, LJ).

Opmerkelijk was ook de waarneming van een plaatselijke vogel in de Hobokense Polder op 30 juni (BM) en op 13 juli (GB).

Op 1 mei werd op de telpost Hobokense Polder een dagrecord van **zwarte wouw** opgetekend met min. 6 thermiekende vogels (MM), en trok er ook een ex over de Wilrijkse pleinen (GV, JV) en 1 ex over Hove (SVB en JD). Tenslotte trok er op 7 mei nog een zwarte wouw langs de telpost Hobokense Polder (LVS, MM, WDW).

Op 1 mei trok ook een **rode wouw** NO over de Hobokense Polder (MM).

Een man **blauwe kiekendief** vloog op 28 mei NO over Edegem (WVA).

Een man **havik** was present in de Hobokense Polder op 21 mei (BM en WM). Een juveniele vogel riep op 3 juni in het bos van Moretus (LVS, WS, KB, MH) en 1 ex vloog over de Hobokense Polder op 21 juni (GB).

Tijdens de trektelling van 6 mei trok een **visarend** noordwaarts over de Hobokense Polder (MM, LVS).

De **torenvalk** is terug in opmars in onze regio, mede dank zij het plaatsen van nestkasten door onze vogelwerkgroep. Daardoor werden er in de Golf Drie Eycken te Edegem 5 jongen geringd en bij de Stadsboerderij zelfs 6 jongen. Voorts was er ook nog een broedgeval in de H.Hartkerk – Krugerstraat Hoboken met min 2 juv. Van een succesvol

Boomvalk - Foto: Guy Borremans

broedseizoen gesproken !! (ES, NS, MM, RB, LVS, WDW)

Jagende en overvliegende **boomvalken** werden gespreid over de ganse periode waargenomen in de Hobokense Polder (LVS, MM, WM, JDR, GB, TM, JP, DJ).

Bij Park Van Eden te Wilrijk (JVV) aan de Groenenhoek/Wilrijk (PH), Fort VII/Wilrijk (MM), Uilenbos - Bos van Moretus in Hove (LVS, ES, MH, WS), Mortsel (LJ), Campus Drie Eycken/Wilrijk (RV) en over Buizegem/Edegem (RL)

Zoals reeds gemeld in het vogelverslag van februari-april (zie Polderblad en ARDEA website) was er sprake van een mislukt broedgeval van **slechtvalk** op de toren van de Christus Koningkerk op het Kiel/Antwerpen. De vondst van 2 windeieren wijst waarschijnlijk op een te jonge leeftijd van het wijfje (2 jaar). Volgend jaar beter in een nieuwe aangepaste nestkast ?

Tussen de vele prooiresten vonden we o.a. een vleugel van houtsnip, dat bewijst dat slechtvalk in de schemering of 's nachts jaagt, aangezien houtsnippen nachttrekkers zijn. (MM, ES).

De achteruitgang van **patrijs** in Vlaanderen (- 90% de laatste 30 jaar) is blijkaar niet meer te stoppen. Zoals zoveel andere akkervogels is de dramatische inkrimping vooral te wijten aan de teloorgang

van de kleinschalige landbouwlandschappen waarbij ook het voedselaanbod (onkruid, zaden en insecten) en de geschikte broedplaatsen (ruigtevegetatie) sterk is afgenomen. De patrijs is dan ook een zeer schaarse (broed)vogel in onze regio, met slechts één (vervaagd) ingevoerde waarneming: 2 adulte vogels op de grens Hove-Lint op 9 mei (DVG)

Als gevolg van uitzonderlijk warme lenteperiode in hun zuidelijke broedgebieden trekken **kwartels** soms naar noordelijke streken om te broeden. Voor meer info zie het vogelverslag van mei-juli 2016 op de website van Vogelwerkgroep ARDEA.

1 raamslachtoffer op 9 mei in het centrum van Antwerpen (LH).

1 exemplaar 's nachts overvliegend, op 19 juni Moretusburg/Hoboken (JP)

1 roepend ex 's nachts overvliegend over het Valaar/Wilrijk op 5 juli (JPO)

Een paartje **kleine plevier** broedde met succes op een oude parking naast de in opbouw zijnde skibaan ASPEN aan de KMO zone/Wilrijk. Op 23 mei zat het wijfje op 4 eieren. Ondanks allerlei verstoringen, door predatie van ekster, de opslag van bouwmaterialen en gebrek aan water, kwamen, voortgaande op de waarnemingen van 29 juni, 3 jongen groot (LVS, NS, MH, JVR).

Tijdens de trektelling van 7 mei vloog een **bontbekplevier** samen met 4 oeverlopers langs de Schelde (LVS)

Een **houtsnip** kwam via een carnaval in beeld op 15 juli op het oude stort Hobokense Polder (BM). Dit is een opmerkelijk vroege waarneming van deze soort die hier jaarlijks overwintert. Gezien het geschikt biotoop is een broedgeval in de toekomst zeker niet uitgesloten.

Op 29 juli trokken 3 **regenwulpen** ZW over de Koornbloemwijk/Wilrijk (LVS).

Zwartkopmeeuwen waren gedurende deze periode zowat overal vliegend te zien, of foeragerend in landbouwgebieden. Meestal betrof het kleine aantallen, maar op 27 juni pleisterde een groep van 42 ex op een bemest veld nabij het Uilenbos in Hove (LVS, WS).

Op 6 mei vloog een **zwarte stern** langs de trektelpost Hobokense Polder (LVS,MM).

Van **kerkuil** viel er goed en slecht nieuws te rapen. Er werden jammergenoeg 3 dode vogels gevonden: Een ongeringd ex werd op 1 juni dood aangetroffen in een magazijn van Afga Gevaert, waarschijnlijk niet terug buiten geraakt (MH). 2 verkeersslachtoffers langs de E19

te Kontich, de eerste op 30 mei (RB) en de tweede iets noordelijker richting Edegem, op 5 juni (WvN). Vermoedelijk betrof het een oudervogel van het nabij gelegen broedgeval in Edegem waar alerte ARDEA medewerkers 3 verhongerde jongen in hun nest aantreffen. Dank zij hun optreden werden 2 overlevende jongen naar het VOC van Kapellen gebracht voor verdere zorg.(ES,NS). Tenslotte werd op 16 mei, tijdens een persconferentie van Vogelbescherming Vlaanderen (n.a.v. het verbod van roofvogelshows in Antwerpen) een kerkuil als hersteld verkeersslachtoffer vrijgelaten in de Hobokense Polder (LVS, GB).

Steenultjes waren te zien aan de Beekhoek/Hove-Lint (LVS, NS, KDL, GB, MH, WS, KB). Groenenhoek/Wilrijk (LVS, DJ, PH, WDW, WS). Nabij de Romeinse Put/Edegem-Kontich (MH), Golf Drie Eycken/Edegem (NS) en nabij het Uilenbos te Hove waar in een door ARDEA geplaatste nestkast, 3 jongen werden geringd op 15 mei (ES, WDW, MH).

Ijsvogels waren op en rond 8 gebieden present: Hobokense Polder (MM, DJ, WM, GM, BV, AVL, RD,

GB, BP, JDR, PA, FVB), Fort VII/Wilrijk (NS, WVS, VDS, AW), over de Prins Boudewijnlaan/Edegem (WVA), Hof ter Linden/Edegem (JC), Fort VIII/Hoboken (KG, GM), Park Van Eden/Wilrijk (RV), Fort VI/Wilrijk waar een broedgeval werd vastgesteld (LS, LVS, HB, RV, GM, WS, UA), Fort V/Edegem (RV, WVA, MM, PZA), Schoonselhof/Antwerpen (NS, JVV, TV).

Op 27 mei vlogen minimum 2 **bijeneters** roepend over een private tuin nabij Fort V/Edegem (WVA).

In mei/juni werden tijdens het broedvogelonderzoek van ARDEA in het Uilenbos te Hove, 3 broedkoppels vastgesteld van **middelste bonte specht** (LVS, KDL, KB, MH, WS, ES).

Solitaire **kleine bonte spechten** waren te zien of te horen op 6 mei in de Hobokense Polder (MM, JE, DJ, CT), op 13 juni op de oude spoorwegberm Wilrijk/Mortsel (JG) en op 5 en 27 juli op Fort VI/Wilrijk (JE, DVL).

Nachtegaal was van begin mei tot begin juni zangactief op 5 plaatsen in de Hobokense Polder (DJ, WM, LSm, FS, WDW, JP, LA). Verder noteerden we nog een zingende vogel van 7 tot 13 mei in Groen Neerland/Wilrijk (JE, AP, RV, RLe).

Op 23 mei werd een alarmerende **gekraagde roodstaart** aangetroffen in het domein Het Rekreatief/Wilrijk (LVS, WS).

Een wijffe **roodborsttapuit** werd op 2 juni gespot in het Park van Eden/Wilrijk (LS).

Een mannetje **beflijster** pleisterde aan de Groenenhoek/Wilrijk op 6 mei (PH).

Een **rietzanger** werd ontdekt op 16 juni in de Hobokense Polder (SW) en in hetzelfde gebied waren zingende **cetti's zangers** op 6 plaatsen te horen (BM, DJ, WM, BM, PP, JS, PB, GB, MM, LSm, FS).

Spotvogel is vermoedelijk geen broedvogel (meer) in het ARDEA werkingsgebied. De waarneming van

Bontbekplevier - Foto: Luc Van Schoor

een zingende vogel langs de Aartse-
laarstraat, Golf Drie Eycken/Edegem
op 26 en 27 mei, betreft waarschijn-
lijk een doortrekker (WVA).

Op 30 mei dook, zoals 2 jaar gele-
den, een hevig zingende **orpheus-
spotvogel** op in een struikzone in
het Park van Eden/Wilrijk. De vogel
werd door ruim 20 waarnemers be-
keken en gefotografeerd en op 2 juni
voor het laatst gezien (RV, MM, LVS,
GB, LS, DJ, KB, KDL en anderen).

Grauwe vliegenvanger was op 2
plaatsen present: Uilenbos/Hove
vanaf 14 mei waargenomen en 1
broedkoppel vastgesteld rond half
juni (LVS, WS, KDL, KB, GB). Op 15
juni werd een adulte vogel waarge-
nomen nabij de van vorig jaar geken-
de broedplaats aan de Groenenhoek
te Aartselaar (KDK)

Er werden 2 waarnemingen van
bonte vliegenvanger ingevoerd: 1
man aan het Hof ter Linden/Edegem
op 5 mei (WVA) en 1 ex in de Hobo-
kense Polder op 19 juli (BP).

De **roek** is in onze regio een door-
trekker in klein aantal, tijdens
voor- en najaar maar ontbrak nog
als zomergast. Daarom is de waar-
neming van 2 ex op 3 juli nabij het
Klaverblad/Wilrijk zeker het vermel-
den waard (BM).

Overvliegende **kruisbekken** waren
op 2 dagen te zien in onze regio :
minimum 3 ex over Polderstad/Ho-
boken op 11 juni (JP) en 1 ex over
Edegem op 30 juni (LJ).

Exoten

Eén koppel **mandarijneend** pleis-
terde op 15 mei in een private tuin in
Buizegem/Edegem (WS).

De **halsbandparkiet** breidt zich als
broedvogel gestadig uit. Ze waren
gedurende de hele periode aanwezig
in het gebied Wilrijk/Kiel – Antwer-
pen met o.a. op 17 juli 's avonds een
verzameling van ca 30 vogels in een
tuin van de Tentoonstellingswijk/Kiel
(BP).

Guy Borremans

Waarnemers

AP Anita Piessens
AV Anton Veters
AVL André Van Langenhove
AW Arthur Wuyls
BM Bert Mertens
BP Bram Piot
BV Bob Verselder
CT Caroline Tas
DJ Danny Jonckheere
DVG Danny VG
DVL Dries Van de Loock
EDS Els De Saedeleer
ES Eddie Schild
FS Frank Schram
FVB Frie Van Ballaert
GB Guy Borremans
GM Gunther Moens
GV Gunther Vergauwen
HB Hugo Benders
JC Johan Claessens
JD Julien Dua
JG Johan Giglot
JRD Joris De Raedt
JE Joris Elst
JP Joachim Pintens
JPo Jonas Pottier
JS Johan Smets
JV Jan Vanwynsberghe
JVR Joris Van Reusel
JVJ John Van de Voorde
KB Karel Boey
KDK Kris De Keersmaecker
KDL Kathy Delange

KG Kris Goossenaerts
LA Luc Audenaerde
LH Lindsey Helsen
LJ Leo Janssen
LS Louis Schramme
LSm Luk Smets
LVS Luc Van Schoor
MH Marc Hofman
MM Maarten Mortier
MP Maarten Platteuw
NS Niels Schild
PA Paul Aendekerk
PB Peter Bastiaensen
PH Peter Hofman
RLe Rudi Leemans
RL Roeland Librecht
PP Peter Pardoens
PZA Plantenwerkgroep Zuidrand
Antwerpen
RB Raf Beyers
RD Ronny Deckers
RV Robin Vermylen
SH Stéphanie Hannes
SVB Steven Van den Bussche
SW Senne Willems
TM Tom Martin
TV Toon Verbruggen
UA Lesaccount UA F&F2a
VDS Veerle De Saedeleer
WDW Walter De Weger
WM Wim Mertens
WS Wim Stappers
WVA Wouter Van Assche
WVG Wouter Van Gasse
WvN Wim Van Nunen
WVS Walter Van Spaendonk

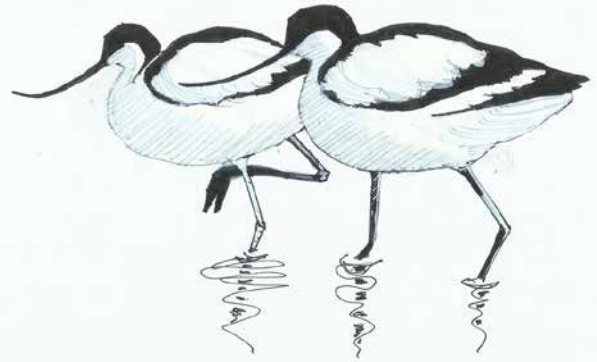
Geen kluuten te zien

Het moet voor de eerste keer in de korte (maar weldra toch al wel vijfjarige) ARDEA geschiedenis zijn dat we ons zo verlaagd hadden. Maar het was uit frustratie en wanhoop.

Het was Steltlopersdag, wat normaal een heerlijke relaxe zomerse vogelkijkdag in Zeeland is, dat we op het einde van de dag zo laag tegen het gras lagen om de euh, hm... edele onderdelen van de Zeeuwse schapen op de dijk te tellen. 'Kijk daar drie koppeltjes kluuten!', riep iemand vanuit die laag bij de grondse positie, met de telescoop gericht op de achterzijde van een trio wolwinkels op poten. Iedereen keek op, opgelucht omdat er eindelijk kluutjes te zien zouden zijn. Die wondermoosie, sierlijke, balletdansende zwart-witte vogels op hoge pootjes met hun opgewipte snaveltjes. Helaas, het ging om een ander type kluuten. Dat grapje kon er nog wel bij en het hield de sfeer er in. Die was overigens al prima, die dertiende augustus, maar toch sluimerde een lichte ongerustheid in de groep ARDEA-vogelkijkers. Er was immers, op onze dagtocht langsheen de allerbeste vogelgebieden rond de Oosterschelde, nog geen éne kluut gezien (en er waren toch zo'n 50 ogen permanent aan het rondkijken). Onze vaststelling werd aanvankelijk aan pech gewijd, het was dan ook de 13e, maar de gidsen hadden er alle vertrouwen in dat het in de namiddag wél zou lukken. Maar hoe langer de dag vorderde, hoe groter de ongerustheid en de vraagtekens omtrent de afwezigheid van kluuten in dit gebied, in deze tijd van het jaar. Geen kluuten te zien! Hoe kon dat nu? Allerlei theorieën rezen op. Was het misschien het slechte weer in het voorjaar? Of de late broedtijd in Scandinavië, waar volgens een recente Finlandreiziger in de groep alle broedvogels zo'n twee weken later in gang schoten? En was dat dan weer te wijten aan de klimaatverandering of aan El Nino? En zitten de kluutjes dus misschien nog op hun nest? Of gaat het gewoon erg slecht met deze prachtige vogel van zee-, strand- en duingebieden, die moet opboksen te-

gen biotoopverlies, watervervuiling, verstoring en nestpredatie? De schuld van de vos? Of van de kraaien en eksters? En was het trouwens ook niet erg stil voor wat betreft de watersnippen, de kemphanen en de rosse grutto's? We kwamen er niet meteen uit. Meer vragen kwamen op. En ook de frustraties namen toe. In het ergste geval, dat het écht niet goed gaat met heel veel vogelsoorten (ondanks de hoerakreten over enkele bijzondere soorten). En in het beste geval, dat we er nog altijd niet alles van begrijpen, van die natuur, de seizoenen, de voortplantingscycli, de trek en de samenhang er tussen. 'We zoeken het op en we volgen de berichten', was het beste wat we als besluit konden formuleren.

En daarmee raakten we ook de zin van onze vogelwerkgroep. Samen kijken en vaststellen, verwonderd zijn en vragen stellen. En samen naar antwoorden en oplossingen zoeken. Voor kluuten, maar ook voor uilen en

zwaluwen, Kieviten en spechten, meeuwen en vliegenvangers, reigers, ganzen en duiven. Daarom is ook het ingeven van alle vogelwaarnemingen op de databank van Waarnemingen.be zo belangrijk, hoe gewoon de vogel ook lijkt. Wie had verwacht dat de merels hier nog zo bedreigd konden worden dat ze nu haast een zeldzaamheid zijn (ten gevolge van het usutu-virus?). Natuurpunt-studie riep onlangs op om niet alleen de slachtoffers te melden, maar ook alle levende merelwaarnemingen te registreren!

En wist je dat door de meldingen van kerkuil-slachtoffers in Edegem, enkele ARDEA-medewerkers deze zomer een nest uilskuikens wisten te

Guy Borremans

Vrijlating kerkuil - Foto: Guy Borremans

Jan-van-Gent

redden? De vrijlating van de twee prachtige jonge kerkuilen op 24 augustus te Edegem, na enkele weken revalidatie in het VOC te Kapellen, was een wow!-ervaring voor zo'n 60 buurtbewoners, kinderen en vertegenwoordigers van het gemeentebestuur. En tevens een positieve actie om de campagne van Vogelbescherming Vlaanderen tegen roofvogel- en uilenshows te ondersteunen.

Op onze ARDEA-herfstmeeting (1 oktober te Hoboken) worden naar jaarlijkse gewoonte alle resultaten van onze tel-, kijk- en observatieprojecten getoond, en wordt ook onze Roofvogel- en Uilen Werking (ARUW) officieel boven de doop-

vont gehouden.

Ook nat word je zeker op onze Zeevogelsafari (8 oktober), een unieke boottocht en ontmoeting met tal van zeevogels (maar een stevige regenjas biedt soelaas). Wees er als de waterkippen bij om nog één van de laatste plaatsjes te bemachtigen, de inschrijvingen lopen.

Maar haast je vooral niet om je in te schrijven voor onze Vogelvierdaagse naar het Noordfranse Lac du Der: de kraanvogels zijn er dan zo indrukwekkend dat deze excursie storm liep en alle beschikbare plaatsen ingenomen zijn.

Kluut - Foto: Joachim Pintens

Maar geen getreur: ARDEA biedt nog enkele boeiende vogelmomenten tijdens de komende herfst!

Kom eens een ochtend mee trekvogels tellen op de Scheldedijk in Hoboken, waar je geduld steevast wordt beloond met enkele mooie waarnemingen (van 30 september tot 1 november).

Loop mee met onze INBO-watervogeltellers op één van de forten of natuurgebieden in de regio – dat moet je eigenlijk wel eens doen. Ga mee op veldonderzoek in de stadsrand, op zoek naar halsbandparkieten (18 november) en waterpiepers (19 november).

Ontdek hoe mooi de Vlaamse polders zijn, wanneer in de vroege winter grote groepen ganzen uit het hoge noorden hier neerstrijken (17 december).

Of ga je met ons mee naar het mekka van het vogelonderzoek, de SOVON-dag in Nederland op 2 december(*)? Dan stellen we er samen met jou de vraag hoe het nu precies zit, met die kluten?

Het moet ook zijn dat niet alleen de vogels in de lucht en de zon aan het firmament onze vogelwerkgroep gunstig gezind is, ook de goden in de hemel hebben het nogal goed met ons voor. Want ondanks onze wanhoop en flauwe humor over schapenballen, schijnt op onze tochten altijd de zon en regent het nooit. En zien we op het eind van de dag altijd iets verrassends. Op die 13e augustus was dat, naast de laag overvliegende slaaptrek van zo'n 140 lepelaars, gewoon een groepje van zo'n 12 kluten, daar in de inlaag aan de Heerenkeet. Kluten gezien, maar geen kluten wijzer!

Een vogelryke herfst gewenst!
Namens het ARDEA-team,
Joris Van Reusel

(*) Let op: in het Ardea-bulletin nr. 11 staat de datum van de SOVON-landelijke dag nog foutief vermeld op 25 november. Pas recent werd deze datum verplaatst naar 2 december 2017.

Slechtvalken op 't Kiel, een stand van zaken

In november 2012 werd in samenwerking met het Fonds voor Instandhouding van Roofvogels (FIR) en woonmaatschappij Woonhaven een slechtvalken-broedkast geplaatst op het dak van de rode Silvertoptoren op het Kiel. Dat werd gerealiseerd met de steun van heel wat peters en meters. Hoe zit het nu eigenlijk met die mooie vogels op het Kiel?

Een spectaculair broedsel in de (toen nog leegstaande) nabije groene Silvertoptoren leidde in 2013 tot vier jonge slechtvalken. Sindsdien zijn er geen broedpogingen genoteerd op de Silvertopsite. Wel is een constante aanwezigheid van slechtvalken op het Kiel vastgesteld, maar met de toren van de Kristus Koningkerk als centrum. Dit bleek een zeker territorium te zijn, met wisselende bezetting van volwassen en jonge slechtvalken. Medewerkers van Natuurpuntwerkgroep ARDEA en FIR bleven de slechtvalken observeren, uitkijkend naar mogelijke nieuwe broedpogingen op de kerktoren, of alsnog in de broedkast op de rode Silvertoptoren. In het voorjaar van 2016 werd een zekere broedpoging op de kerktoren genoteerd (bewijs: vondst van eierschelpen op de grond), maar zonder succes. Een ongeschikte (natte) dakgoot werd als broedplaats gebruikt. Drone-onderzoek leverde het inzicht dat de dakgoten op de top van de toren, zonder ingrepen, allicht nooit tot een succesvol broedsel kunnen leiden.

Toen in het voorjaar van 2017 weer

duidelijk baltsgedrag en ook een paring op de toren werd gezien, besloot ARDEA, opnieuw in samenwerking met het FIR en in overleg met de kerkraad van de Kristus Koning parochie, om in allerijl een nood-broedkast te plaatsen op het dak van de kerktoren. Dat bleek aanvankelijk succesvol, want al gauw werd een broedend stel slechtvalken in de nood-broed-korf geobserveerd.

Maar ook deze keer mislukte het weer. De slechtvalken bleven te lang broeden, en er werden geen jonge vogels gezien. Wat was er aan de hand?

Na voldoende buffertijd te hebben gelaten, werd de broedkast op het dak onderzocht. Er werden 2 wind-eieren aangetroffen: onbevuchte eieren. De oorzaak hiervan is nog onduidelijk, maar enkele hypothesen zijn mogelijk. Ofwel is het koppel, of één van de oudervogels, nog niet helemaal geslachtsrijp maar werd wel degelijk gebroed – wat een natuurlijk fenomeen is. Ofwel is er een gezondheidsprobleem bij de vogels. Slechtvalken zijn als predatoren aan immers gevoelig voor gif dat via prooidieren wordt opgenomen. Ook bij een broedpoging in Borgerhout werd dit jaar een stel van drie onbevuchte eieren vastgesteld. Zou er een verband kunnen zijn? Maar een andere vaststelling roept ook vragen op: ARDEA-medewerkers Eddie Schild en Maarten Mortier

vonden op het dak van de kerktoren, nabij de nood-broedkast, een gierzwaluw die als prooi door een slechtvalk werd geslagen en een groene patine vertoonde, allicht afkomstig van de koper-oxidatie van de koperen dak bekleding op de toren. Slechtvalken dragen wel meer prooien aan, om die later pas te verorberen en zo kan een dode prooivogel die op het dak ligt wel bevuild geraken door

*Slechtvalk in vlucht, Antwerpen, april 2017
Foto: Maarten Mortier (ARUW)*

het koperoxide.... In dat geval is de kerktoren van de Kristus Koningkerk géén geschikte broedplaats.

Momenteel zoeken we uit wat deze hypothese in houdt. Een aangepaste broedplaats, met een extra 'platform' om prooivogels op te leggen, of een (tijdelijke) bedekking van de dakgoot met een niet-toxisch materiaal zijn opties om alsnog een kans te geven aan de slechtvalken die hier al die jaren toch een erg geschikte verblijfplaats hebben gevonden. Dat zou in combinatie met een degelijke, robuuste en grote nieuwe broedkast wel soelaas kunnen bieden.

De komende maanden zal ARDEA (ARUW, de roofvogel- en uilenwerking van ARDEA), steeds in nauwe samenwerking met FIR en de kerkraad een concreet project opzetten. We informeren bij de restauratie-architect van de kerk wat bouwkundig mogelijk is. Er komt alvast een info-bord nabij de kerktoren, en dus allicht ook een aangepaste, bijzondere nieuwe broedkast op de toren. Peters en meters van 2012 zullen opnieuw geïnformeerd en betrokken worden. En natuurlijk zijn nieuwe slechtvalk-peters en –meters ook meer dan welkom. We hopen dan tegen eind februari 2018, net voor het begin van het broedseizoen, een nieuwe stap te hebben gezet in dit verhaal. Een publiek info-moment wordt dan zeker georganiseerd. Meer nieuws in de volgende editie, en via de website. Hou het in de gaten!

Voor vogelwerkgroep ARDEA,
Joris Van Reusel

Tijdelijke nood-broedkast op KK-kerk, Kiel Antwerpen, maart 2017 - Foto: Maarten Mortier (ARUW)

Onze Zoogdieren – De vos (*Vulpes vulpes*): Deel 1

Bert Mertens

Guy Borremans

Sinds jaren is de vos in de Hobokense Polder aanwezig. Eigenlijk is het de aanwezigheid van de vos die de aanleiding is geweest dat wij met cameravallen in het gebied gestart zijn. Niettemin dat hij reeds lange tijd aanwezig is in het gebied is het ook bij deze jongen niet evident om hem overdag te observeren. Hij weet heel goed waar en wanneer er bezoekers zijn en kan zich perfect gedeisd houden in de begroeiing tijdens de zomer maar ook in het kale landschap in de winter. Onze vos houdt ergens het midden tussen een stadsvos en een rurale vos. Maar de jongen grootgebracht in het gebied hebben een grote kans om als stadsvos verder door het leven te gaan. De laatste decennia heeft de vos doorheen heel Europa een grote opmars gekend. Zo ook in de steden, in Londen leven er reeds tientallen jaren naar schatting 10.000 vossen.

De vos heeft er al een hele geschiedenis opzitten. In het begin van de 19de eeuw was hij algemeen voorkomend in gans België. Tijdens de eerste helft van de 19de eeuw verdwijnt hij uit grote delen van Vlaanderen als gevolg van felle vervolging. Na

de Tweede wereldoorlog was er een kleine opflakking en was er sprake van "vossenplagen". Vanaf de jaren '60 wordt de vos verder vervolgd omwille van mogelijke verspreiding van hondsdolheid. Deze vervolging blijkt niet effectief te zijn en men gaat over op orale immunisering. Vanaf de jaren '80 bemerken we een trendbreuk in de populatiedynamiek en is er een quasi ongemerkte opgang van de vos. Sinds de jaren 90 komt hij plots 'overal' opduiken. Vandaag komt de vos in heel België voor.

Beschrijving

De vos behoort evenals de wolf tot de hondachtigen. Echter hij heeft wel elliptische rechtopstaande pupillen en lange snorharen zoals de katachtigen. Een mannetje wordt een rekel genoemd terwijl een vrouwelijk exemplaar een moervos heet.

De vos heeft slechts de grootte van een flinke kat, hoewel hij door zijn lange vacht en dikke staart vooral in de winter bedrieglijk groot kan lijken. Hij heeft

een schouderhoogte van 35 tot 40 cm. Mannetjes zijn over het algemeen groter dan vrouwtjes. De lengte bedraagt ongeveer 1 meter, waarvan 40 centimeter door de staart wordt ingenomen. Het gewicht bedraagt gemiddeld 6,5 kilo voor de rekel en 5,5 kilo voor de moervos.

De poten zijn erg dun en omdat de vos langbenig is, maakt hij een bijzonder lange indruk. De oren zijn breed

aan de basis en spits aan de punt; ze zijn aan de achterkant zwart en staan rechtop. Aan de buitenkant zijn ze zwart omrand. Ze zijn zeer beweeglijk. De ogen staan min of meer schuin, de pupil is verticaal en ellipsvormig. De bijzonder lange en borstelige staart is roodachtig met zwarte, gele en grijze tinten. De punt (lont) is meestal wit, althans bij volwassen vossen. Echter de hoeveelheid wit of de grootte van de lont varieert sterk tussen de verschillende individuen en kan dus helpen om ze te herkennen. De lippen zijn witachtig – grijs behaard. Die afstekende lichte kleur loopt over de hele hals en borst en gaat op de buik over in een

Vos nog deels in winterpels, waarschijnlijk een rekel

Duidelijk is de witte 'lont' te bemerken

troebel tot donker grijs. De tenen van de voor- en achterpoten zijn zwart zodat hij inderdaad de indruk opwekt zwarte laarsjes te dragen.

Vossen ruien slechts éénmaal per jaar. Het bovenhaar van de rug groeit vanaf oktober tot diep in december met verscheidene centimeters aan. Hele vlokken van de oude ondervacht kunnen bij de rui tegelijk loslaten, welke men dan als lappen kan zien hangen aan de buik en de flanken. De wintervacht krijgt dus pas in de tweede helft van december zijn grootste dichtheid. Doordat het onderhaar dikker wordt, gaan de dekharen rechtop staan, waardoor het dier veel forser lijkt dan in de zomer, wanneer de dekharen bijna plat liggen. Veel dekharen vertonen in de winter nabij de punt witte ringen waardoor de pels, in het bijzonder op de rug en bij de schouders, een lichter, berijpt uiterlijk krijgt.

Alleen in de lente zijn de moervossen gemakkelijk van de rekels te onderscheiden, want als ze jongen hebben, begint de rui van de moervossen pas veel later, zodat ze half juni nog duidelijke resten van winterhaar vertonen. Ook de staart van volwassen vossen ondergaat slechts één keer, namelijk laat in het voorjaar, een haarwisseling. Tegen het eind van de zomer is de beharing weer volledig. De vos verzorgt zijn pels door deze te kammen met behulp van doornige takken en hij schuurt, vooral als hij wordt geplaagd door vlooiën, zijn flanken aan stenen en boomschors. 's Zomers kan men in de uitwerpselen vaak vossenharen aantreffen, die zijn ingeslikt bij de pelsverzorging.

De vos heeft een aantal gemeenschappelijke kenmerken met de

hond: het geluid dat hij voortbrengt; het gebit; de speekselverdamping op de tong; het begraven van voedselresten; het plaatsen van urinetekens; de wijze van copuleren; de bewegingen lopen, draven en galopperen; het doden met het krachtig gebit; een sterk

ontwikkeld reukorgaan,... Hij maakt een 45-tal verschillende geluiden. De rekels blaffen het hele jaar, maar de moervossen vooral tijdens de paartijd (december-maart) en dit om een mogelijke partner te lokken. De geluiden variëren van een schreeuwerig hees gehuil tot een wow-wow-geblaf van de moervos en spelen ook een rol bij de afbakening van het territorium, en onderlinge communicatie. Op een stille en rustige dag in de winter en het voorjaar kan je de roep regelmatig horen in de polder.

Enkel voortgaand op het uiterlijk is het vrijwel onmogelijk uit te maken of het om een rekel of een moervos gaat. Meestal krijgt men de aanwijzingen voor het geslacht uit bepaalde gedragingen van het dier. Zo wijst het hurkend urineren in de ranstijd (paartijd) op een moervos, omdat rekels dan hun achterpoot plegen op te tillen zoals bij honden, of wanneer men getuige is van een copulatie of van het zogen van de jongen.

De gemiddelde vos wordt niet erg oud. Uit een Zwitsers onderzoek bleek dat een vos die de leeftijd van zelfstandigheid had bereikt, daarna nog gemiddeld 1,5 jaar te leven had. We kunnen niet aangeven dat onze vossen langer zouden leven, echter er zijn wel een paar exemplaren die ik een paar jaar heb kunnen volgen, waarbij 1 moervos zeker 4 jaar is geworden. De laatste maal dat ze momenteel werd gezien is eind 2016.

Onze vos is een heel succesvol dier. Hij heeft tegenwoordig het grootste verspreidingsgebied van alle roofdieren ter wereld

(voorheen was dit de wolf). Hij komt voor over praktisch het hele noordelijk halfrond, van de poolcirkel tot Noord-Afrika, Midden-Amerika en het Aziatische steppengebied. De soort ontbreekt alleen in te hete woestijnen, koude toendra's en op eilanden als IJsland. Hij werd op verschillende eilanden ingevoerd. Hij werd in 1860 in Australië ingevoerd door de Engelsen om er de "fox-hunts" (vossenjacht met paarden en een meute honden) te kunnen houden (...) en heeft ondertussen het volledige eiland veroverd.

De vos komt zowel voor in streken waar de mens veranderingen in heeft aangebracht of die zelfs volledig door de mens zijn gecreëerd als in volstrekt wilde natuurgebieden. In natte gebieden, zoals ook Hobokense Polder, vormen rietkragen een geliefde verblijfplaats voor vossen. We schatten dat er in het gehele gebied om en bij de 20 vossen zitten tijdens de zomer en het najaar. Dit is zoals je zal bemerken na het lezen van dit artikel afhankelijk van het seizoen en het voedselaanbod. In de winter zullen er waarschijnlijk minder exemplaren aanwezig zijn, dan is er immers minder voedsel beschikbaar.

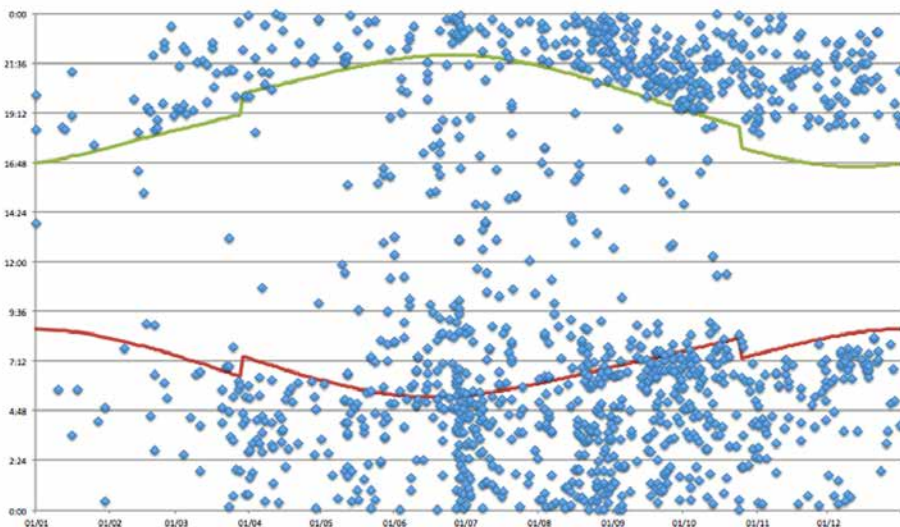
Levenswijze

De vos is een roofdier. Het is een geboren predator. Kenmerkend voor de meeste predatoren is dat ze betrekkelijk weinig nakomelingen krijgen. De voortplanting wordt immers afgestemd op de draagkracht van het milieu.

Het is algemeen bekend dat de vos een slim en sluw dier is, maar eigenlijk is hij alleen maar voorzichtig en achterdochtig. Hij vertrouwt niets en niemand. En dat verklaart

Urinerende moervos

Overzicht van alle cameraregistraties verdeeld over 12 maand (met aanduiding zonsopgang en -ondergang).

zijn succes. Op een draf verlaat de vos zijn burcht, om pas een eind verderop de omgeving te verkennen en vervolgens op jacht te gaan. Dat hij zo vliegensvlug zijn burcht verlaat, getuigt van slimheid, want op het moment dat hij zich naar buiten begeeft, is hij erg kwetsbaar en kan hij zijn schuilplaats verraden. Hoe eerder hij uit de buurt is, hoe beter. Ook de manier waarop hij al jagend voortdurend dekking zoekt, moet slim genoemd worden. Wanneer hij iets ruikt of hoort, loopt hij er niet recht op af, maar gaat er eerst in een wijde boog omheen.

Overdag houdt de vos zich gedekt, maar van zodra het donker en stil wordt, sluipt hij van dekking tot dekking, door greppels en droge sloten. Hij moet behoedzaam met oren, neus en ogen zijn prooi zoeken. In onverstoorde gebieden jaagt hij ook in de dagperiode. In ons sterk verstoorde Vlaanderen jaagt hij overwegend in de schemering en 's nachts. De vos kan hard rennen, tot 60 kilometer per uur, alhoewel 6 tot 13 kilometer per uur de normale snelheid is.

De vos is een goede jager. Heel traag besluipt hij zijn prooi. Hij maakt hierbij geen enkel geluid. En dan bespringt hij de prooi en doodt ze. De vos eet zelden op de plaats waar hij zijn prooi heeft gedood. Hij eet liever rustig op een beschutte plaats of nog beter in de burcht.

Vooral wanneer de jongen zich

veilig in het hol bevinden, jaagt hij ook overdag. Hij gaat vrijwel steeds solitair op jacht en maakt gebruik van ogen, oren en neus om de prooien op te sporen. De vos heeft een ongehoorlijk reukvermogen om vijanden en prooien te ruiken. De ogen zijn bij de vos, zoals bij de meeste roofdieren, beide gelegen aan de voorkant van de kop, wat het dier in staat stelt een voorwerp, en met name een prooi, met twee ogen tegelijk te zien. De ogen van vossen hebben een grote pupilopening en een netvlies met grote lichtgevoeligheid.

De lichtgevoeligheid van de ogen van nachtdieren wordt verder nog vergroot door de aanwezigheid van een reflecterende laag, het tapetum lucidum, dat is gelegen buiten de zintuigcellen van het netvlies. Licht dat door het netvlies is gegaan zonder te zijn geabsorbeerd, wordt door het tapetum teruggekaatst en kan dan alsnog een zintuigcel bereiken. Het "lichtgeven" van vossenogen in het donker als er licht in de ogen valt, wordt veroorzaakt door het teruggekaatste licht dat ook op de terugweg niet is geabsorbeerd door het netvlies en dat dus weer uit het oog treedt. De ogen van vossen lichten door het tapetum groen op. Roofdieren zijn dankzij het tapetum in staat om de prooien bij maanlicht en zelfs bij het licht van de sterren te onderscheiden.

Overdag speelt het zicht een belangrijker rol dan het gehoor bij het vangen van prooien. De vos zal dan vooral bewegende prooien vangen. Muizen evenwel zullen ook overdag vooral via het gehoor worden gelokaliseerd. Hoewel hij kleurenblind is, kan hij zeer goed bewegende schaduwen ontwaren. Doordat de twee oren aan weerszijden van de kop zijn geplaatst, krijgt de vos informatie over de richting van waaruit het geluid komt. De oorschelpen zelf veroorzaken nog variaties in de kwaliteit van het ontvangen geluid, afhankelijk van de positie van de bron. De oorschelpen zijn bij de vos beweegbaar, waardoor het dier zijn omgeving kan aftasten of zijn aandacht kan richten op een bepaalde geluidsbron. De vos gaat verder af op ritsel- of krabgeluiden. Hij kan muizen horen piepen in hun onderaardse holen. Het reukorgaan wordt alleen gebruikt als geluiden ontbreken. Bij het lokaliseren van prooien schijnt de vos gelijktijdig gehoor en reuk te benutten.

Heel wat voedsel wordt, wanneer het in overvloed aanwezig is, bij schemering verborgen. Het wordt dan later dezelfde avond genuttigd. Andere opslagplaatsen blijven dagen, zelfs weken onaangeroerd. Dit is voor vossen, zeker in tijden van voedseltekorten, van enorm belang. Niet altijd begraaft de vos zijn voedseloverschotten; het gebeurt dat hij ze gewoon verstopt onder struikgewas. Vossen verorberen ook krenten van verkeersslachtoffers en kadavers van alle mogelijke diersoorten, zelfs van soortgenoten. In de winter, als het voedselaanbod minder uitgebreid is geworden, eet hij de kadavers op die hij in het bos vindt. In die zin is hij dus een soort "schoonmaker" van het bos.

Vos op jacht met ogen, neus en oren

Rondstruinentend tussen het struweel, let op de ontspannen oren

Alhoewel ze niet scheutig zijn om in het water te springen en te zwemmen, schrikken ze er niet voor terug om een eind te zwemmen. Ze kunnen zelfs goed zwemmen. Er is een geval gekend waar een vossenpaar in en nabij een groot rietveld huisde. Het dagverblijf bleek een eilandje van hooguit 150 vierkante meter zijn. De vossen zwommen 's avonds naar de vaste wal om bij dageraad zwemmend terug te keren naar het dagverblijf. Water vormt dus geen absolute barrière voor vossen, maar elke barrière telt. Zo heeft Guy Borremans de vos kunnen filmen in de Hobokense Polder, waarbij hij al zwemmend naar een nest van Canadese ganzen ging om er nadien met een ei vandoor te gaan, al zwemmend (<https://www.youtube.com/watch?v=ByB0tNyDNNM>). Wanneer ze veel sloten in weilanden moeten oversteken om aan voedsel te raken, zullen ze een alternatieve weg of voedselbron zoeken. Als het nodig is, klimmen ze ook in bomen. Dit doen ze om ofwel nesten te roven of om op zoek te gaan naar bessen en ander fruit.

Hij schrikt er niet voor terug om ook te gaan rondsnuffelen in steden want

Vossenburcht (voormalig konijnenhol)

als opportunist vindt hij er langs de straten, in tuinen, plantsoenen en sportparken steeds wel wat eetbaars, van klokhuisen en vogelvoer van voeder tafels tot slachtafval. Als schuilplaats in de steden dienen grotere tuinen, rustige particuliere bosjes en aangrenzende grotere bossen. De grotere tuinen zijn interessant omwille van de regenwormen in het malse kortgeschoren gras en de voedselresten die vaak op composthopen te vinden zijn.

Als rustplaats kiest de vos grote, hellende takken uit die zich vlak boven de grond bevinden. Hij zoekt ook vaak onbeschutte holen als dagverblijf uit. Dit zullen dan bijvoorbeeld takkenbossen zijn, holten onder stapels hout of holten onder boomwortels. De dagrustplaatsen zijn plekken waar het dier zich veilig waant; zij zullen dus, evenals burchten, belangrijke centra vormen binnen het activiteitsgebied van de vos.

Vossen leven in een burcht, eigenlijk is het meer te beschouwen als een groot hol. De vos graaft zijn burcht (hol) zelf ofwel "kraakt" hij een bestaand hol van een konijn of een (tijdelijk) verlaten burcht van een das. Het komt voor dat vossen zelfs hun hol delen met konijnen of dassen.

Men stelde vast dat de vos steeds met grote omzichtigheid zijn burcht betreedt: altijd draait hij er eerst tegen de wind in naartoe. Hij snuift de wind op tijdens een minstens

halve cirkelgang rond de burcht, waarbij hij gelijktijdig het terrein nauwlettend in het oog houdt. Dan pas gaat hij naar binnen. Opmerkelijk is dat de vos nooit zal jagen vlak bij zijn burcht. Hij jaagt steeds buiten een bepaalde cirkel rond de burcht.

Een gegraven burcht bevindt zich meestal in een zandbank, onder een omgevallen boom,

tussen boomwortels of onder rotsen, en heeft vaak twee tot vier ingangen. Meestal gebruiken alleen drachtige vrouwtjes de burcht. Rekels slapen meestal het hele jaar bovengronds op een beschutte plaats, zoals bijvoorbeeld onder dicht struikgewas. De moervossen daarentegen gebruiken de burcht zowel als ze drachtig zijn of welpen hebben als om in te slapen of te schuilen.

Tijdens het opgroeien van de welpen worden de moervos en de rekel bijna geheel in beslag genomen door handelingen ten behoeve van de welpen. Jonge vossen nemen snel in gewicht toe; ze wegen met 6 weken al meer dan een kilo en met 4,5 maand meer dan 3 kilo. Ze blijven zo in gewicht toenemen tot het midden van de winter, wanneer ze geslachtsrijp worden. Na de paring worden de rekels weer rustiger en neemt het territoriale gedrag, zoals markeren en vocaliseren weer snel af. Ze kunnen zich nu weer gaan herstellen van hun afname in gewicht en conditie die in de afgelopen periode is ontstaan.

De gezinnen kunnen in de zomer soms uit een aantal vrouwtjes met een volwassen mannetje bestaan, dus een soort harem. Men veronderstelt dat de moervossen in dat geval familie van elkaar zijn, want de moervossen uit het nest van vorig jaar blijven bij de ouders om te helpen met het voedsel zoeken voor het nieuwe nest. De vos leeft en jaagt niet zozeer in groepen, maar is eerder een solitaire jager. Veel prooien zijn ook te klein om met soortgenoten te delen. Maar dit betekent niet dat er geen sociale relaties bestaan.

De grootte van zo'n territorium kan sterk verschillen van situatie of van streek tot streek. In geschikte omstandigheden beslaat het territorium een oppervlakte van iets meer dan 1 vierkante kilometer. Het kan zelfs nog kleiner zijn. Stadsvossen in Engeland en Brussel vinden zodanig veel voedsel dat de territoria amper 0,25 vierkante kilometer groot zijn. Omgekeerd kan in bijzonder ongunstige omstandigheden het territorium een oppervlakte bereiken van 20 tot 50 vierkante kilometer. In onze Pol-

Nieuwsgierige jonge vos van een vier maand oud

voor een nachtdier als de vos tal van functies, zoals die van herkenningpunten in het activiteitsgebied waarmee het dier zijn vertrouwen met de omgeving in stand houdt. De geur zal bovendien informatie geven over andere individuen in het gebied, over de aantallen daarvan, het geslacht en de fysiologische conditie (rans). Markeren speelt dus een rol bij het vinden van een partner.

Jonge vossen blijven soms tot na het eerste jaar in de familiegroep,

maar trekken meestal reeds weg in de herfst van het jaar waarin ze zijn geboren. Vooral de jonge rekels gaan al gauw op zoek naar een eigen territorium, dat ze doorgaans binnen een straal van enkele tientallen kilometer afstand vinden. Slechts een klein percentage, vooral jonge rekels, trekt verder weg. Sommige vossen leggen tochten af van 50 kilometer om een nieuw gebied te vinden. De grootste afstand tussen plaats van geboorte en van terugmelding van een gemerkte jonge vos bedraagt 96 kilometer (Nederland). Bij een onderzoek echter met gemerkte vossen werd bijna de helft weer gevangen op een afstand van hoogstens 5 kilometer van de plaats waar ze waren gemerkt. Slechts 6 procent had zich 30 tot 70 kilometer daarvan verwijderd. De moervossen blijven relatief dicht bij de burcht.

De eigenlijke voortplanting wordt

voorafgegaan door een periode van paarvorming, tijdens welke een band wordt gevormd tussen de partners. Dit hangt samen met het feit dat de rekel de moervos van dienst zal blijven en behulpzaam zal zijn bij het grootbrengen van de jongen, zodat een bondgenootschap ontstaat dat verder gaat dan paren alleen. Slechts éénmaal per jaar, en wel in de winter, als de vossen hun grootste gewicht hebben en kennelijk in optimale conditie verkeren, begint voor de vossen de actieve paartijd, de rans of ranstijd. De aanvang van de rans wordt sterk beïnvloed door factoren als seizoen, temperatuur en breedtegraad. In het koude, noordelijke Rusland komen vossen heel laat in hun bronst, doorgaans in april. In onze streken valt de aanvang van de rans meestal in januari, maar het kan gebeuren dat ze reeds begint in november.

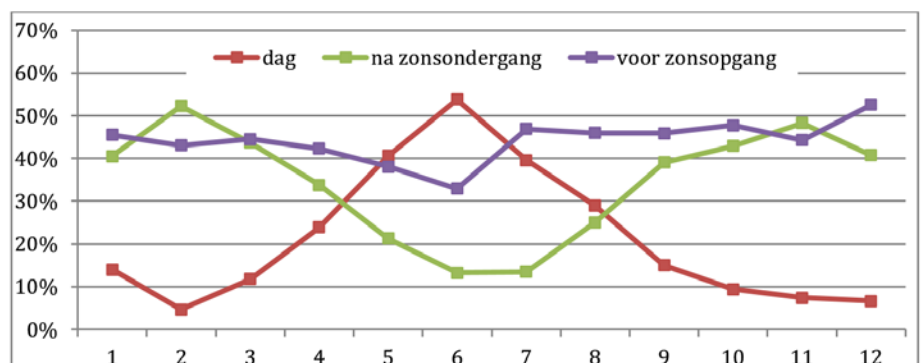
Het is vooral in deze periode dat de rekels blaffen. Zij grommen vooral om hun agressie te tonen. Rekels staan erom bekend dat zij in de paartijd op elkaar af vliegen en met elkaar vechten met de borst tegen elkaar aan terwijl zij op hun achterpoten staan. In deze periode vertonen ze territoriaal en vijandig gedrag tegenover soortgenoten van hetzelfde geslacht, waarbij ze frequent beginnen te urineren. Men kan dikwijls hun geblaf horen, dat waarschijnlijk de functie heeft om andere rekels af te schrikken als een soort vocale territoriummarkering.

Tijdens de twee weken die de loopsheid van de moervos voorafgaan (pro-oestrus) is er een geweldige opleving in de gedragingen, die de

der schatten we het aantal territoria op 3, dit betekent dat onze vossen territoria zouden hebben rond de 0,5 km². In Bristol (UK) wordt de territoriumgrootte op 30 ha geschat terwijl in Oxford (UK) dit op een 40 ha ligt. Bij onze noorderburen liggen de cijfers in duinengebieden rond de 50 tot 60 ha.

De grenzen van het territorium worden gemarkeerd door middel van urine en door uitscheidingen uit anale klieren. Het afzetten van een lichaamsgeur op bepaalde objecten noemt men markeren. Op die manier bakenen vossen hun territorium af. De vos beschikt, behalve over urine en faeces, over verschillende klieren die speciaal tot taak hebben geurstoffen te maken. Markeren kan ook plaatsvinden door wrijven of rollen, met andere woorden door een object in contact te brengen met de huid, waardoor lichaamsgeur, afkomstig van talgklieren, die de haren vet houden, wordt afgewreven. Men stelt bij de vos een toename van het wrijfgedrag vast tijdens de ransperiode, wanneer ook de urineerfrequentie is verhoogd.

De voetzolen bezitten ook speciale klieren die een geur verspreiden, waardoor hun wandelgang wordt aangegeven. De vos kan hierdoor in het donker zijn wissels vinden. Het markeren op zichzelf heeft niet enkel als doel een territorium af te bakenen. Afgezette "geurvlaggen", gemarkeerde plaatsen of objecten, hebben

We kunnen heel mooi bemerken op bovenstaande grafiek dat de activiteit van de vos tijdens het opbrengen van de jongen duidelijk impact heeft op zijn dagritme tijdens de maanden april tot augustus.

vossen in staat stellen mekaars plaats te bepalen. De moervossen maken duidelijk aan de mannetjes, de rekels, dat ze in de rans zijn door op vele plaatsen te urineren. De voortplantingstijd eindigt bij de eigenlijke paring, eind januari, begin februari. De paringsroep is een klagende kreet, als van een pauw, maar dan iets heser. Het hoogtepunt van de paartijd valt in de tweede helft van januari.

Na de paring volgt een draagtijd van circa 52 à 53 dagen, de werptijd is half maart - begin april. Gemiddeld heeft een moervos een worpgrootte van 3,5 jongen, in gebieden met jachtdruk ligt dit op 6,5 jongen. In de jaren dat wij de vos volgen in de Polder is de worpgrootte steeds rond de 3 jongen geweest. In deze draagtijd draagt de rekel voedsel aan voor de moervos. De pasgeboren vosjes zijn zo groot als een mol en dragen een nootbruin tot leigrijs wollig jeugdkleed met een witte staartpunt, een witte borstvlek en geelwitte strepen op het voorhoofd. Ze zijn 10 tot 15 cm lang en wegen 80 tot 115 gram. Drie of vier weken lang zullen ze uitsluitend met moedermelk worden gevoed. Gedurende de eerste ondergrondse weken zullen de jongen het grootste deel van de dag slapen. Vanaf de tweede week kunnen de welpen reeds het voorste deel van hun lichaam optillen. Ongeveer tien tot veertien dagen na de geboorte gaan de blauwachtige oogjes van de welpen open. De melktanden komen omstreeks dezelfde tijd door, de melkkiezen volgen op de twintigste dag.

In de vierde week hoort bij het spel ook het rollen op de zijde of de rug, waarbij met de achterpoten naar de partner kan worden getrappeld. Vanaf de vierde week komt het reukvermogen tot ontwikkeling. De welpen beginnen ook vast voedsel te verorberen, maar daarnaast drinken ze nog altijd de eiwitrijke moedermelk. Het eerste vlees dat de jonge vossen als voedsel krijgen, is bijna altijd in de maag van de moervos vooraf verteerd. Ze braakt het uit als ze bij haar jongen komt (spijsbrij). Een heel kleine welp kan immers nog geen vlees kauwen, daarvoor zijn de

tandjes nog niet sterk genoeg. Vanaf de vierde week begint de rekel vlees aan te dragen voor de moervos. Hij moet het voedsel afgeven aan de opening van de burcht. Ook als de moervos er niet is of niet verschijnt aan de opening, moet de rekel de prooi op de grond leggen. De moervos komt de prooi dan ophalen. Zowat vanaf de vijfde levensweek is de pels van de welpen donkerbruin geworden. Vanaf nu vertonen de welpen reeds begroetingsgedrag. Als ze ongeveer een maand oud zijn, vanaf de vijfde week, dit zal dan ongeveer half april zijn, verschijnen de jongen buiten de burcht. Bij mooi weer spelen ze zelfs overdag vóór een toegangspijp van de burcht.

Vanaf de zesde week begint de staande zooghouding de liggende te vervangen, maar ook deze houding lijkt door prikkeling van de tepels te worden opgeroepen. Wanneer ze zich buiten de burcht bevinden, is er al iets van de typische vossendraf te zien en in de volgende weken ontwikkelt zich, na aanvankelijk een eigenaardig huppelen, ook de galop. Jonge vosjes leven nu zeker niet alleen meer van het voedsel dat de moeder hen brengt. Kleine diertjes verschalken ze reeds meer en meer helemaal zelf.

De welpjes krijgen van de ouders vanaf de zevende week af en toe ook levende prooien. Daarop oefenen de jongen dan spelenderwijs om de prooi te doden. Bij schijngevechten staan de welpen veelal op hun achterpoten. Kort daarop beginnen ze aan kleine verkenningstochten. Spelend wordt de rangorde vastgelegd.

Het zogen houdt omstreeks de achtste levensweek op. De moervos brengt de welpen dan alleen nog

De pracht van een vos

*Rode vacht
wat een pracht!
Spitse snuit
lacht hij me uit?
Jammer, hij loopt weg
mijn vos*

vast voedsel, daarin bijgestaan door de rekel - dit is uitzonderlijk bij Europese zoogdieren- en soms ook door een andere moervos zonder eigen jongen.

Na 3 tot 4 maanden zijn de jongen zelfstandig. Na ongeveer 4 maanden worden alle jongen meestal door de moervos verjaagd, of toch minstens aangespoord om zich volledig zelfstandig uit de slag te trekken. Het verzorgingsgedrag van de moervos houdt op en haar afweergedrag tegenover de jongen neemt toe, wat uiteindelijk leidt tot het weggagen en wegbijten van hen. De jongen vluchten voor de moeder en het voorheen zo typische begroetingsgedrag houdt op.

Deel 2 in het januarinummer

Vos - Tekening: Herbert Vandeloo

MCLARSJ: 10 jaar jong

Time flies when you're having fun - 10 jaar, 13 muzikanten en 80 songs later - als je wil weten hoe Mclarsj dat overleefd heeft, ga dan gerust eens luisteren tijdens hun concert op 21 oktober!

Voor tickets graag een mailtje naar mclarsj@hotmail.com, zo weten ze hoeveel pintjes dat ze moeten koud zetten hé :-)

En voor wie graag wil weten wat Mclarsj zoal speelt, hierbij enkele links:

www.youtube.com/mclarsj
www.reverbnation.com/mclarsj

Namens Natuurpunt Hobokense Polder: een dikke proficiat met jullie 10-jarig bestaan. DOE ZO VOORT!

10 jaar MCLARSJ
"It's music that matters"
zat. 21 oktober 2017 - 20.00u - deuren: 19.00u
Zaal : De Feniks (Walpurgis), Deurneleitje 6 te Mortsel
inkom : 8 euro - mail naar [mclarsj\(at\)hotmail.com](mailto:mclarsj@hotmail.com)

Elephant Haven

In voorbije Polder.bladen gaven we al info over het prachtige olifantenproject in het zuiden van Frankrijk. En we vroegen u om het mee financieel te ondersteunen.

De ouders van Tony en Sofie zijn trouwe leden van Natuurpunt Hobokense Polder.

We geven u graag het prachtige nieuws mee dat Tony en Sofie ons melden:

Na 3 jaar administratief werk voor de Franse overheid hebben we de vergunning 'Autorisation d'ouverture', die ons toelaat om olifanten te ontvangen, verkregen!

We willen de talrijke mensen (supporters, familie en vrienden), instellingen, firma's en onze sponsors en partners bedanken: U hebt al die tijd nooit het vertrouwen verloren en bent ons blijven helpen. Ook willen we een hele groep professionele mensen die ons met raad en daad hebben bijgestaan in het samenstellen en het verdedigen van het dossier uitvoerig bedanken.

Dankzij jullie steun zijn we zo ver

geraakt!

Wij hopen samen met de burgemeesters van de communes St Nicolas Courbefy en Bussière Galant, en met de regionale en nationale instanties dit project te kunnen uitbouwen. Vooral voor de olifanten, voor onze regio en ook wel een beetje voor de wereld.

Er zal binnenkort een crowdfundingactie opgestart worden om de bouw van de eerste olifantenstal te financieren.

Heel wat bedrijven hebben alvast zwaar materieel ter plaatse gebracht. Waarvoor we hun heel dankbaar zijn.

Voor de olifantenstal hopen we dat een brede groep mensen zich enthousiast zullen inzetten zodanig dat we de nodige fondsen kunnen bijeen krijgen.

Mogen wij op u allen rekenen om, al was het de eerste jaren, hierbij maximaal te steunen, zodanig dat we de eerste olifanten zo vlug mogelijk een plaats kunnen aanbieden om te genieten van een

goede oude dag voor de rest van hun leven?

Dank aan elk van u voor de aanmoediging en de steun.

Te koop !!!

Natuur.kalender 2018

Onze nieuwste kalender is nu verkrijgbaar !!!!

Laat je elke maand verrassen door de allermooiste natuurbeelden. De beelden zijn gemaakt door de finalisten van de Natuurpunt Fotowedstrijd 2016. Uitzicht: 12 recto-verso bladen. Open gevouwen staat bovenaan telkens een foto, de onderzijde bestaat uit de kalender-gegevens. De bladen zijn aan elkaar gehecht met een ringsysteem. Het gesloten formaat is 20 cm x 30 cm, in open formaat is het 40 cm x 30 cm. Voor **10 euro** heb je een jaar lang elke maand een nieuwe mooie foto aan je muur. Te bestellen door **storting** op rekening BE81 5230 8065 0424 van Natuurpunt Hobokense Polder vzw, met vermelding "Kalender". Gratis levering, voor zover je woonachtig bent in postnummers 2660 en 2020.

Met de aankoop steun je Natuurpuntprojecten in onze afdeling.

Vogelkastjes

Natuurpunt Hobokense Polder vervaardigt prachtige houten vogelkastjes, die graag als wiegje zouden dienen voor jonge kool- of pimpelmezen.

Wens je zo een nestkastje te bekommen? Geef vliegenvlug een seintje. In (april en) mei legt elke vogel een ei, weet je nog? In de winter kunnen de vogels al wennen aan de nestkast en is het prima schuilplaats tegen regen, sneeuw en kou.

Voor de prijs van **11 euro** bezorgen we je jouw vogelkastje (levering gratis in 2660 en 2020). Niet-leden betalen 12 euro. Bestellen kan door **storting** van het juiste bedrag op onze rekening BE81 5230 8065 0424 van Natuurpunt Hobokense Polder vzw, met vermelding "Vogelkastje"

Feestperiode nadert ... Geef een lidmaatschap cadeau !

Ben je op zoek naar een origineel kerst- of nieuwjaarsgeschenk?

Geef je familie en vrienden een stukje natuur cadeau met een lidmaatschap van Natuurpunt! Jij betaalt het lidgeld, zij ontvangen het welkomstpakket en genieten van alle leuke ledenvoordelen. Een lidmaatschap geldt voor het hele gezin en kost 27 euro per jaar. Waar bestellen? www.natuurpunt.be/pagina/geef-een-lidmaatschap-cadeau

Wat zit er in het welkomstpakket?

- Een Fiets- en Wandelgids met meer dan 40 uitgestippelde wandelingen en fietstochten in de mooiste natuurgebieden van België
- het meest recente Natuur.blad
- een lidkaart
- een Natuurpuntsticker
- een voordeelwaaier met kortingen bij onze partners

Algemene info

Lidmaatschap Natuurpunt: 27 euro per jaar te storten op onze rekening. Dit bedrag omvat het lidmaatschap voor het hele gezin. Als lid van Natuurpunt Hobokense Polder ontvangt men het algemeen verenigingsmagazine Natuur.blad en ons afdelingstijdschrift Polder.blad.

Abonnementen: Natuurpuntleden kunnen zich abonneren op verschillende natuurstudietijdschriften: **Natuur.focus, Natuur.oriolus en Zoogdier.** Surf even naar onze website en klik aan: Lidmaatschap

Abonnement op het tijdschrift Polder.blad van Natuurpunt Hobokense Polder: voor leden van andere afdelingen door storting van 8 euro op onze rekening.

Verzekering: ieder Natuurpuntlid is verzekerd inzake burgerlijke aansprakelijkheid bij deelname aan de Natuurpuntactiviteiten. Niet-leden gaan mee op eigen verantwoordelijkheid. Daar het bestuur niet verantwoordelijk kan gesteld worden voor de gevolgen van brand, worden de rokers er uitdrukkelijk op gewezen dat zij dit doen op eigen risico.

Alle betalingen dienen te gebeuren op volgende rekening:
BE81 5230 8065 0424 van Natuurpunt Hobokense Polder. Op uw betalingen steeds reden van betaling en uw naam vermelden a.u.b.

Fiscaal aftrekbare giften (min. 40 euro) dienen rechtstreeks gestort te worden op rekening BE56 2930 2120 7588 van Natuurpunt vzw, Michiel Coxiestraat 11 2800 Mechelen met vermelding "7742 Reservaatfonds Hobokense Polder".

Contactpersonen

Voorzitter: info@hobokensepolder.be
Danny Jonckheere, Cdt. Van Laethemstraat 45, 2660 Hoboken, 03/828.64.03

Conservator Hobokense Polder: conservator@hobokensepolder.be
Wim Mertens, Jan de Groofstraat 13, 2610 Wilrijk, 03/216.93.62

Redactie en lay out Polder.blad: tijdschrift@hobokensepolder.be
Ria Thys en Luk Smets, J.F.Kennedylaan 22, 2630 Aartselaar, 03/289.73.66

Ledenadministratie, penningmeester en webmaster:
leden@hobokensepolder.be - webmaster@hobokensepolder.be
Luk Smets, J.F.Kennedylaan 22, 2630 Aartselaar, 03/289.73.66

Geleide wandelingen: wandelingen@hobokensepolder.be
Annie Van Zwieten, Zomerdijklaan 4, 2660 Hoboken, 03/828.37.60

Natuurbeheer: Goudklompjes:
Runderen: André Van Langenhove, Zevenbergenlaan 8, 2660 Hoboken, 03/288.00.81

Natuurbeheer: Danny Jonckheere, Cdt. Van Laethemstraat 45, 2660 Hoboken, 0478/33 24 27

Info natuurbeheer scholen: Diane De Clercq, Maria Henriëttalei 61, 2660 Hoboken - diane.de.clercq@skynet.be, 0486/07 39 87

De **Polderwandelingen** worden verzorgd door onze natuurgidsen van Natuurpunt Hobokense Polder

Een wandeling in de Hobokense Polder aanvragen?

Hoe doe je dat?

Ieder die het wenst, ook scholen en verenigingen, kunnen een wandeling met natuurgids aanvragen bij Annie Van Zwieten. Contactgegevens: zie hoger.

Voorlaatste bladzijde: boomvalk, lepelaar, kleine zilverreiger, ijsvogel, spin, hazenpootje
Foto's: Wouter Knaepen

Volg ons op Facebook

Website: www.hobokensepolder.be

Raadpleeg deze website voor achtergrondinformatie, foto's en videoclips van activiteiten, de geschiedenis van de Hobokense Polder, laatste info, ...

Polder.flits: Van tijd tot tijd brengen we onze leden via e-mail op de hoogte van dringende berichten, die via ons tijdschrift niet tijdig kunnen meegedeeld worden of als herinnering. Wenst u zulke berichten te ontvangen, geef dan uw emailadres door aan flits@hobokensepolder.be

Onze afdeling heeft een **open bestuur**. De bestuursvergaderingen vinden in principe plaats op de **derde donderdag van de maand om 20 u in zaal Moretus, Berkenrodelei 34 te Hoboken**. Alle leden zijn welkom. Zie verder in het tijdschrift voor eventuele wijzigingen.

**Impressies van een
ochtendlijke wandeling
in de Hobokense Polder**

Activiteitenkalender

Activiteiten, waar je je op voorhand moet voor inschrijven, zijn in vet gemarkeerd.

- Za 30 sep Start Herfsttrektellingen Hobokense Polder
Zo 1 okt **Herfstmeeting ARDEA**
Zo 8 okt **Zeevogelsafari**
Zo 8 okt Beestig! Infostand en Workshops
Za 14 okt **Bodemsanering Blue Gate**
Za 14 okt Start van de maandelijkse watervogeltellingen
Do 19 okt Bewegingsvergadering in CC Moretus
Zo 22 okt Natuurbeheer in de Hobokense Polder
Za 21 okt Heidebos Moerbeke
Zo 22 okt Verborgten leven der bomen: Hob. Polder
Do 16 nov Bestuursvergadering in CC Moretus
Za 18 nov **Dag van de Natuur: Natuurbeheer in HP**
Za 18 nov Slaapplaatstelling halsbandparkieten
Zo 19 nov **Waterpiepers in de Hobokense Polder**
Za 25 nov **Lichtjestocht in de Hobokense Polder**
Za 2 dec **SOVON Landelijke Dag 2017**
Zo 3 dec Zwerfvuil ruimen in de Hobokense Polder
Zo 10 dec **Fort 8: natuur en historiek**
Za 16 dec Natuurbeheer in de Hobokense Polder
Zo 17 dec **Ganzentocht in Zuid-Holland**
Do 21 dec Bestuursvergadering in CC Moretus

Natuurbeheer:

Onze **Goudklompjes** werken elke woensdag in de Polder en dit van 9 u tot ca 13 à 14 u.

Voor info: contacteer André Van Langenhove, 03/288 00 81 of Peter Van Elsacker, 0486/82 27 92
Info **natuurbeheer scholen**: Diane De Clercq, diane.de.clercq@skynet.be, 0486/07 39 87

Artikels voor het volgende Polder.blad - met verschijningsdatum 1 januari 2018 - dienen bij de redactie te zijn op 30 november 2017 (zie colofon, blz. 30)

www.hobokensepolder.be